

Prof. Dr. Demet ULUSOY BINAN
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Türkiye’de Çok Katmanlı Yerleşimlerde Tanımlama-Koruma Yaklaşımı ve Öneriler: Bergama Örneği

Giriş

Bergama; Helenistik, Roma, Bizans, Karasi Beyliği, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinden oluşan tarihsel tabakalaşmayı içeren çok katmanlı bir Anadolu kentidir (Binan 2004, 30). Çok katmanlı kentler eski dönemlerden itibaren sürekli yerleşim yeri olan, günümüzde de yerleşim yeri olma özelliğini sürdüren ve yerleşim sürekliliğinin farklı dönemlerine ait izlerini yeraltında ve yer üstünde taşıyan kentlerdir (Bilgin Altınöz 2002, 1). Kentin tarihsel sürekliliği içindeki farklı dönemlerin kentsel mekândaki fiziksel ve kültürel yansımalarını farklılaşan katmanlar olarak izlemek mümkün olup, farklı dönemlerin bazen yan yana, bazen üst üste gelen yapı, kalıntı ve izleri günümüz kentinin tarihsel katmanlaşmasını oluşturur. Her dönemin kendinden önceki dönemlerle kurduğu ilişkiler ağıyla bağlantılı olarak oluşan fiziksel yapısı günümüz kentinin fiziksel derinliğine ve zenginliğine katkıda bulunur (Bilgin Altınöz 2006, 1). Maddi kalıntıların araştırılması yoluyla insanlık tarihini anlama ve anlamlandırma bilimi olarak tanımlanabilen arkeolojinin kentsel bağlam içinde değerlendirildiği ‘kent arkeolojisi’; kentin yataydaki ve düşeydeki tarihsel gelişimini kentteki maddi kalıntı ve izleri inceleyerek yazılı ve görsel tarihsel kaynaklarla bu bilgiyi destekleyerek anlamak ve anlamlandırmak olarak açıklanabilir (Bilgin Altınöz 1996, 9-13). Anadolu’daki çok katmanlı kentlerin tarihsel sürekliliği içerisinde yer alan bütün dönemlerini ve onların birbirleriyle oluşturdukları ilişkiler ağını anlama, çok katmanlılığı koruyabilmek için en temel gerekliliktir.

Çok katmanlı kentlerde, süregelen gelişim ve yaşantı ile koşut olarak tarihsel katmanlaşmanın korunabilmesinde mevcut araç ve yöntemler çok boyutlu fiziksel, sosyal, yasal, ekonomik sorunların karşısında yetersiz kalmakta; zaman içinde katmanlarda yokoluşa ve çok katmanlı niteliklerinin yitirilmesine neden olmaktadır. “Bu problematik karşısında bir bilimsel çalışma alanı olarak ortaya çıkan ve gelişen ‘kent arkeolojisi’ (urban archaeology), çok katmanlı kentlerin geleceğini tasarlayabilmek için geçmişlerini tam olarak anlamak gerektiği görüşünden hareketle, geçmişten gelen verileri araştırarak, belgeleyerek ve değerlendirerek, tarihsel sürekliliğin devamı olarak kentin geleceğinin şekillenmesine katkıda bulunmaya çalışır” (Bilgin Altınöz 2006, 2). Doğal olarak korunacak olanın doğru belgelemesi envanteri; doğru değerlendirme ve tanımlamayı, dolayısıyla doğru koruma ve gelişimi sağlayacak ilk adımdır.

Bergama, 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilerek insanlığın ortak mirası olma yoluna girmiş ve Dünya Mirası Listesi'ne girmek için gerekli şartları yerine getirmeye çalışmaktadır. Bergama'nın taşıdığı üstün evrensel değerlerin, özgünlük ve bütünsellik ölçütleri içinde korunup yönetildiğine dair gerekli somut adımların atılması ve uygulanması gerekmektedir.

Bergama'nın tarihsel süreç içinde, fiziksel özellikleri ve anlamsal-simgesel özellikleriyle belirlenen somut ve somut olmayan değerleriyle bütünsel olarak gösterdiği çok katmanlılık özelliği; onun Dünya Mirası Geçici Listesi'nden insanlığın ortak mirası statüsüne geçmesinin en önemli anahtarıdır. Bölge, UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne verilen ilerleme raporunda bu özelliğine bağlı olarak "Bergama ve Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı" (*Pergamon and Its Multi-Layered Cultural Landscape*) olarak tanımlanmıştır.

Alanın çok katmanlılık özelliği nedeniyle Bergama'daki kentsel ve arkeolojik mirasın değerleri ve korunma durumu bağlamında doğru belgelemesinin yapılması; bunun sonucunda birbirleriyle ilişkili olarak değerlendirilmesi; alanın korunması ve yaşatılmasına yönelik geliştirilen vizyon doğrultusunda hedefler, eylem planları ve projelerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bergama'nın bu çok katmanlı özelliği bağlamında tarihsel süreç içinde tanımlanması ve korunma yaklaşımı; ülkemizde sit ölçeğinde korumaya bakışı göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye'de yasal ve idari açıdan "çok tabakalı bir yerleşim nasıl tanımlanmış", kültür varlıklarının değerlendirme ve korunmasındaki öncelikler ile bu bağlamda "korunacak olanın doğru değerlendirilmesi, tanımlanması ve korunması nasıl bir yaklaşımla ele alınmalıdır" sorularının yanıtı Bergama örneğinde (*Şekil 1-2*) ele alınacaktır.

Bergama Geleneksel Kent Dokusunun Gelişimi

Akropol tepesinin güneyinden Selinos (*Bergama*) Çayı, kuzeyinden Ketios (*Kestel*) Çayı akmaktadır. Kentin içinden geçen Bergama Çayı, geleneksel yerleşim alanını ikiye-bölmektedir (*Emekli 1998, 71-72*).

Kesin olarak kuruluş tarihi bilinmeyen Bergama, adını bir Antik Çağ yerleşmesi olan Pergamon'dan alır. M.Ö. 5.-4. yüzyıllarda Pers hâkimiyeti altındadır. İskender'in, Anadolu'daki Pers hâkimiyetini M.Ö. 334 yılında ortadan kaldırması ile diğer birçok Anadolu kentiyile birlikte Bergama da Makedonya yönetimine girmiştir (*Radt 2001, 22*). M.Ö. 282'den itibaren otonom bir devlet olarak 150 yıl süren Bergama Krallığı'na ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemde, kent önemli bir bilim ve idare merkezi olmuştur. M.Ö. 133 tarihinde Romalıların hâkimiyetine giren kent, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölündüğü M.S. 395 yılına kadar Asia eyaletinin önemli bir idari merkezi olmuştur (*Emecen 1992, 493; Radt 2001, 39*).

Bizanslılar zamanında, önce Ephesos'a (*Efes*) bağlı bir piskoposluk merkezi iken daha sonra metropolitlik olmuştur. Bu dönem içinde Bergama 8. yüzyılda Emevi, 12. yüzyılda da Türkmen akınlarına uğramıştır. Bergama 13. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin çökmesinden sonra uç beylerinden Karesi Bey yönetimine girmiş, Bergama'yı yöneten son Karesi emirinin 1341 yılında ölümünden sonraki dönemde

¹Bergama'nın imar planı ile ilgili olarak 1948 ve 1968 yılları görülmektedir (Planlama ve İmar Çalışmaları, Tablo: 4; 50 yılda İmar ve Yerleşme, 1923-1973).

Osmanlı yönetimine geçmiştir (Uzunçarşılı 1984, 99). Cumhuriyet'in ilanından sonra kent İzmir Vilayeti içinde kalmış; Kınık, Turanlı, Kozak, Reşadiye nahiyeleri Bergama Kazasına bağlanmıştır (Emekli 2001, 60-61). Bergama Belediyesi 1869 yılında ilk kurulduğunda altı mahalleden oluşmakta olup (Yurt Ansiklopedisi 1982, 4380) bugün Bergama'ya Ayaskent, Bölçek, Göçbeyli, Yenikent, Zeytindağ bucakları ve 114 köy bağlıdır.

Geleneksel Kent Dokusunun Koruma Altına Alınma Süreci ve Bozulma Nedenleri

Bergama'nın kent dokusunun yasal açıdan koruma altına alınma sürecinin kentsel kültür varlıklarının dolaylı olarak bozulmasında etkisi olduğu görülmektedir.

Bergama'da 1878 yılında Carl Humann tarafından arkeolojik kazıların başlaması (Radt 2001, 11) ve her geçen gün önemli buluntuların ortaya çıkması kentin baskın olarak arkeolojik özellikleriyle anılmasını sağlamış ve sağlamaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait kentsel miras, arkeolojik alanın önemi doğrultusunda hep ikincil kalmıştır. Türkiye'de koruma anlayışının arkeolojik ve anıtsal eserler ile sınırlı olduğu bir dönemde Bergama'da Asklepion kazısını yapan Alman arkeolog M. Wiegand, Kızıl Avlu'da kazı izni almış ve kazı 17 Nisan 1932 tarihine başlayıp 1938 yılına kadar devam etmiştir. Altı yıl kadar süren bu kazı sırasında, Bergama'da kentsel doku ile arkeolojik alanın çakışma alanlarından olan Kızıl Avlu'nun içinde ve dış duvarlarına yapışık olan 30 kadar ev, dükkân ve mağaza yıkılmıştır (Bayatlı 1951, 47; Soyaker 1993, 5562).

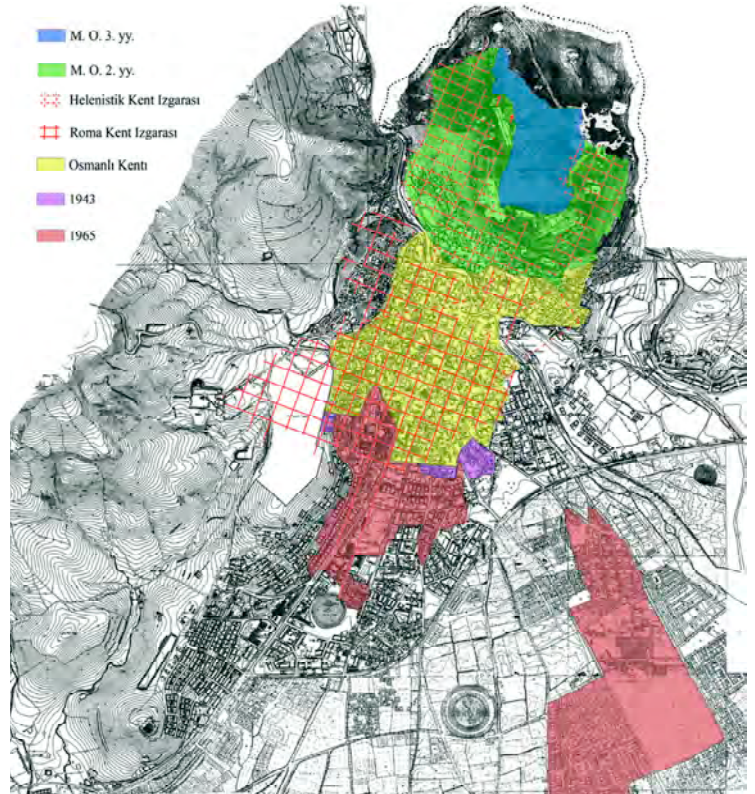
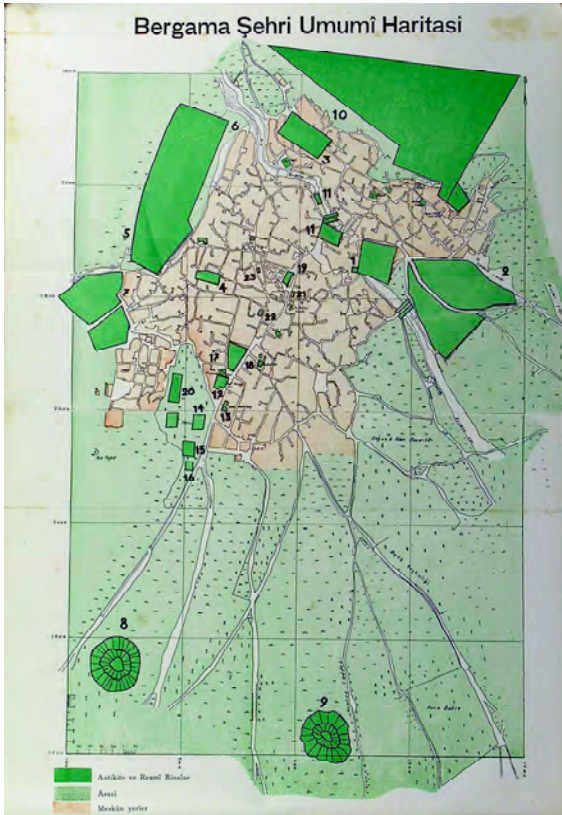
Çok katmanlı bir kent olan Bergama'da gerçekleştirilen imar planlaması çalışmalarının ilki 1943 yılında, ikincisi de 1968 yılında gerçekleştirilmiştir¹. 1943 tarihli Bergama Şehri

Şekil: 1

Bergama Geleneksel Kent Dokusu 1943

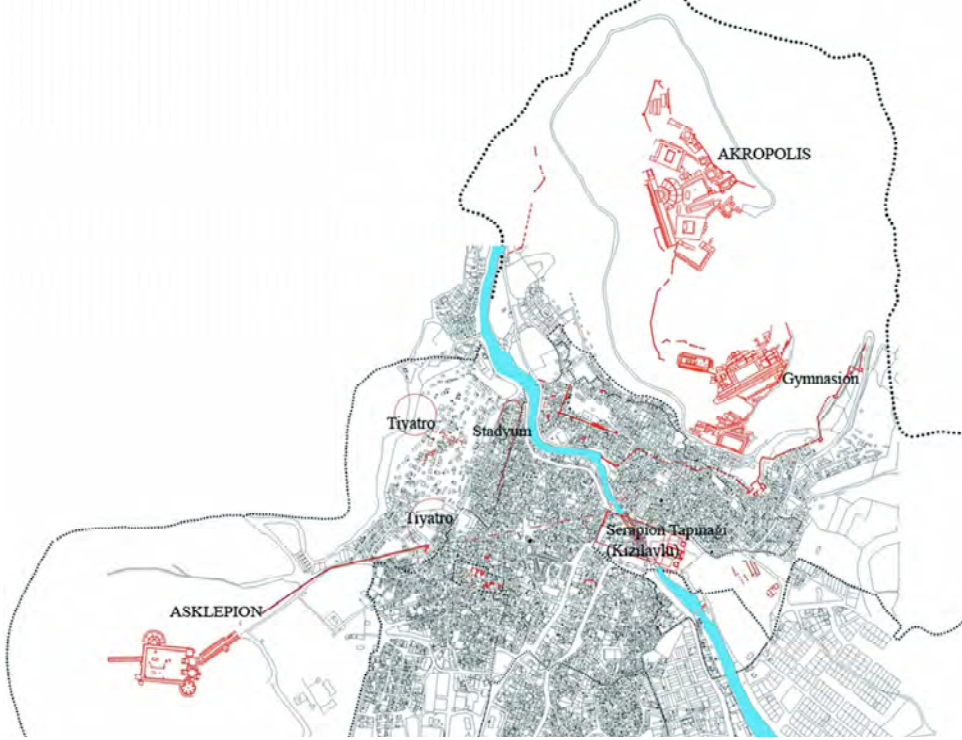
Şekil: 2

Bergama Kenti'nin Tarihsel Gelişimi

Şekil: 1 Şekil:2

BERGAMA GELENEKSEL KENT DOKUSU VE ARKEOLOJİK MİRAS

Şekil: 3
Bergama Geleneksel Kent Dokusu
ve Arkeolojik Miras.

Şekil:3

İmar Planı Raporu'ndaki (BŞİPR) Bergama haritasında (Bergama Şehir İmar Planı Raporu 1943:1 Bergama'nın imar planı ile ilgili olarak 1948 ve 1968 yılları görülmektedir (Planlama ve İmar Çalışmaları, Tablo: 4; 50 yılda İmar ve Yerleşme, 1923–1973, 28) (Şekil 3), o tarihteki geleneksel kent dokusu yayılma alanı, Roma ve Helenistik devirlerin kent dokusu (Radt 2002, 56) ile karşılaştırıldığında, 1943 yılındaki kentin, Antik Çağ'ın her iki dönemine ait kent dokusunun üzerinde yer aldığı görülmektedir (Resim 1-2-3).

Bergama'nın 1943 yılına ait İmar Planı Raporu'nda kentin tarihsel gelişimine, arkeolojik alanlara, kamu ve anıtsal yapılara yer verildiği, geleneksel konutlardan sadece “4000 adetinin iki katlı ve yapım sistemi taş, kerpiç ve çatmadan oluştuğu” şeklinde bilgi verildiği ve bunun oluşturduğu dokudan söz edilmediği görülmektedir (Bergama Şehri İmar Planı Raporu 1943, 29-31). Kent dokusu ile ilgili olarak yolların genişlik ve malzeme özelliği ve kentin ana yollarının nereler olduğu belirtilmiştir (Bergama Şehri İmar Planı Raporu 1943, 30). Öte yandan, 1945 yılında Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün isteği üzerine Bakanlıklararası Turizm Komisyonu tarafından “Bergama Temsilleri ve Turizm İşleri, Bakanlıklararası Turizm Komisyonu Raporu” başlığı ile hazırlanmış (Bergama Temsilleri ve Turizm İşleri, Bakanlıklararası Turizm Komisyonu Raporu, 1945: 5), raporda turizm, arkeoloji ve eski eserler, imar konuları ayrı başlıklar halinde ele almıştır. Bu başlıklar ile ilgili oluşturulan teknik komitelerin hazırladığı raporların Bergama'daki kentsel dokunun bugüne ulaşmasında etkili olduğu söylenebilir.

Aynı raporda Arkeoloji ve Eski Eserler Komitesi eski Roma Dönemi Bergaması'nın şimdiki kasabanın altında bulunmasından dolayı, kasabanın başka bir yere taşınmasını uygun olup olmayacağını incelemiş ve bu derece masraflı bir işe kalkışılmasını uygun görmeyerek şimdiki kasabanın bazı şartlarla imar planı içine alınabileceği kararına varmıştır (Ekler, 78).

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 1, 2, 4, 12, 17
Binan ve diğerleri
(2006), (2005), (2004)
Bergama (İzmir) Kentsel
Kültür Varlıkları
Envanteri, TÜBA Kültür
Envanteri Dergisi.

İmar Komitesi de bu görüşe uyararak yukarıda sözü geçen uzmanın raporunda arkeolojik saha olarak gösterilmemiş bulunan ve altında ne olduğu kesin olarak belli olmayan yerler üzerinde iki kattan çok yapıya izin verilmeyerek ilerideki arkeolojik çalışmalarda kamulaştırılması güç yapılar yapılmasının önlenmesini yerinde görmüş (Ekler, 83), ayrıca eski kasaba sahasında bu gibi yeni yapılar kurulurken toprak altı arkeolojik eserlerin çıkmasını kolaylaştırmak için sondaj yapılmasını sağlayacak hükümlerin Bergama için gerekli özel imar ve yapı talimatnamesine girmesi dileğinde bulunmuştur (Ekler, 88), (Bergama Temsilleri ve Turizm İşleri, Bakanlıklararası Turizm Komisyonu Raporu, 1945, 47-48)

Raporda o günkü Bergama'nın karakteristik bir mahallesinin şehrin eski yaşayışını göstermek üzere olduğu gibi bırakılması istenmiş, öteki mahallerde yeni ihtiyaçlara cevap veren, aynı zamanda eski Türk evi karakterinde bulunan konutların zamanla yapılması ve kasabanın eski ve yeni her iki kısmında bir Türk şehri özelliklerinin bütünlükle yaratılabilmesi önerilmiştir (Bergama Temsilleri ve Turizm İşleri, Bakanlıklararası Turizm Komisyonu Raporu Ekleri 1945, 88).

Geleneksel kent dokusu 1960'lara kadar yapısını korumuş; bu yıllarda kentin ana eksenini nitelendirebileceğimiz Cumhuriyet Caddesi'nin doğusundaki bölgede bazı cami ve mescitler ile birlikte bazı tarihi yapıların ve ahşap evlerin yıkılarak yeni betonarme konutların inşa edildiği bir süreç başlamıştır. Geleneksel dokuyu yok ederek Bergama Çarşısı'nın güneydoğusuna doğru devam eden bu değişim sonucu yenilenen alanlar Osmanlı kentinin güney sınırına kadar ulaşmıştır (Sönmez 1998, 30). 1968 tarihli Bergama Şehri İmar Planı Raporu'nda da yine kentin arkeolojik mirasına vurgu yapılmakta ve arkeolojik mirasın ortaya çıkarılması ve korunması için geleneksel kent dokusuna müdahalelerin yapılması öngörülmektedir.

Asklepion ve Akropol'ün yanı sıra kent içindeki arkeolojik alanın önemi üzerinde de durulan raporda, bu alanların kazılarak ortaya çıkarılması ve korunması gereği vurgulanmaktadır. İmar planında, Asklepion'dan kente uzanan Kutsal Yol'un toprak altından çıkarılarak yayaya ayrılması ve bu yola paralel bir araç yolu açılması, ayrıca Selçuk Mahallesi'nde evlerin altında kalmış, ama kavisli duvarı toprak üstünde görülen hipodromun kazı yapılarak ortaya çıkarılması gerektiği önerilmektedir.

İmar planında Kızıl Avlu'nun asıl kapsadığı alanın 100 x 270 m olduğu, dış duvarlarından bir kısmının Mermer Direkler Sokağı üzerinde yer aldığı belirtilerek bu duvara bitişik evlerin temizlenmesi ve önünden geçen yolun genişletilmesi önerilmektedir. Atmaca Mahallesi'nde 319 numaralı yapı adasında yer alan Roma Dönemi yapı kalıntısı hamam olarak tanımlanmakta, üzerinde yer alan evlerin istimlâk edilip arkeolojik saha olarak bırakılması önerilmektedir.

Önemli arkeolojik eserlerle ilgili öneriler dışında imar planında genel çözüm, tamamen tarihi bir alt yapı üzerine kurulmuş olan kasabanın, tarihi dokusunu mümkün olduğu ölçüde korumak ve tarihi, arkeolojik sahaların dışında iskân edilmeye uygun sahaları arayarak süratle artan şehir nüfusunun yerleşmesini sağlamak olarak öngörülmüştür. Şehrin tamamen dolduğu ve yeni gelişme alanlarının bulunması gereği belirtilmektedir.

Geleneksel kent dokusu sınırları içinde Selinos (*Bergama*) Çayı'nın (*raporda Üçkemer Çayı olarak adlandırılmaktadır*) kuzeyindeki yamaç alan "protokol bölgesi" olarak tanımlanmış ve bu alandaki mahalleler, mevcut yapılaşma yoğunluğu dondurulacak ve gelişmesi sınırlandırılacak bölge olarak gösterilmiştir. Yapı adalarının altında Roma ve Helenistik Dönemlere ait yapı kalıntıları bulunduğundan bu bölgede yeni yapılara izin verilmemesi, zamanla bu sahanın boşaltılarak arkeolojik kazılara terk edilmesi öngörülmektedir. Şehrin en yüksek yoğunluğunun da bu alandaki mahallelerde olduğu belirtilmektedir.

Geleneksel kent dokusunda yer alan diğer bölge "mevcut ticaret merkezini içine alan yerleşim alanı" olarak tanımlanmıştır. Bu bölge, ticaret ve konut fonksiyonlarının bir arada yer aldığı kasabanın en eski yerleşim alanları olarak tanımlanmakta, yeni yapılaşmalarda mevcut yapı kurallarına uyulması ve bölge karakterinin değiştirilmemesi önerilmektedir.

Kasabanın kuzey, kuzeydoğu, kuzeybatı yönleri arkeolojik alan ile sınırlandırıldığından, güney yönü de birinci derece tarım arazisi olması nedeniyle gelişme bölgeleri olarak önerilmemiştir. İlk gelişme bölgeleri olarak güneyde Yığmaca Tepe, batıda Maltepe ve doğuda Gazipaşa Mahallesi arasında kalan alanlar seçilmiştir. En uygun gelişim sahaları olarak İzmir'den geliş yönündeki yamaçlar ve yolun iki tarafı önerilmiştir (*Bergama Şehri İmar Planı Raporu 1968: 18*).

Bergama'da korunması gerekli kent dokusu, önce kentsel sit, daha sonra kentsel arkeolojik sit daha sonra Kentsel+III. Derece arkeolojik sit olarak ilan edilen alanın etrafının I., II. ve III. Derece arkeolojik sit olarak tanımlanması ve kentin topografyaya uygun olarak güney ve doğu yönünde gelişmesi sonucu fazla bozulmadan günümüze ulaşmıştır.

1976 tarihinde Bergama'nın arkeolojik sit alanları ve sınırları G.E.E.A.Y. Kurulu'nca tescil edilmiştir². Arkeolojik sit ilanı kararını takiben; Bergama kentinin Antik Pergamon kenti kalıntıları üzerinde gelişmiş, korunması gerekli kentsel dokuya sahip olması, kentsel sit özellikleri de taşıması nedeniyle "kentsel sit" ve "arkeolojik sit" olarak belli alanlar 1983³ yılında tescil edilmiş ve 1984'te sınırlar⁴ tekrar değerlendirilmiştir.

² GEEAYK'nın 9.7.1976 gün ve A77 sayılı kararı.

³ GEEAYK'nın 21.1.1983 gün ve A4051 sayılı kararı; 8.1.1983 gün ve 1/4330 sayılı kararı.

⁴ T.K.T.V.Y.K'nun 13.1.1984 gün ve 85 sayılı kararı.

⁵ T.K.T.V.Y.K'nun 28.12.1989 gün ve 1527 sayılı kararı

⁶ Bulguş, 1989, 7 den aktaran Tuncer, M. 1995:134.

⁷ Tuncer 1995, 134-136.

⁸ T.K. T.V. Koruma İzmir Bölge Kurulu'nun 3.2.1994 gün ve 4873 sayılı kararı.

⁹ Tuncer 1995, 141-142.

¹⁰ İzmir 2 numaralı KTVKK'nın 7.11.2001 gün ve 10213 sayılı kararı.

¹¹ İzmir II. Numaralı KTVK Kurulu'nun 22.01.2003 tarih ve 11329 sayılı kararı.

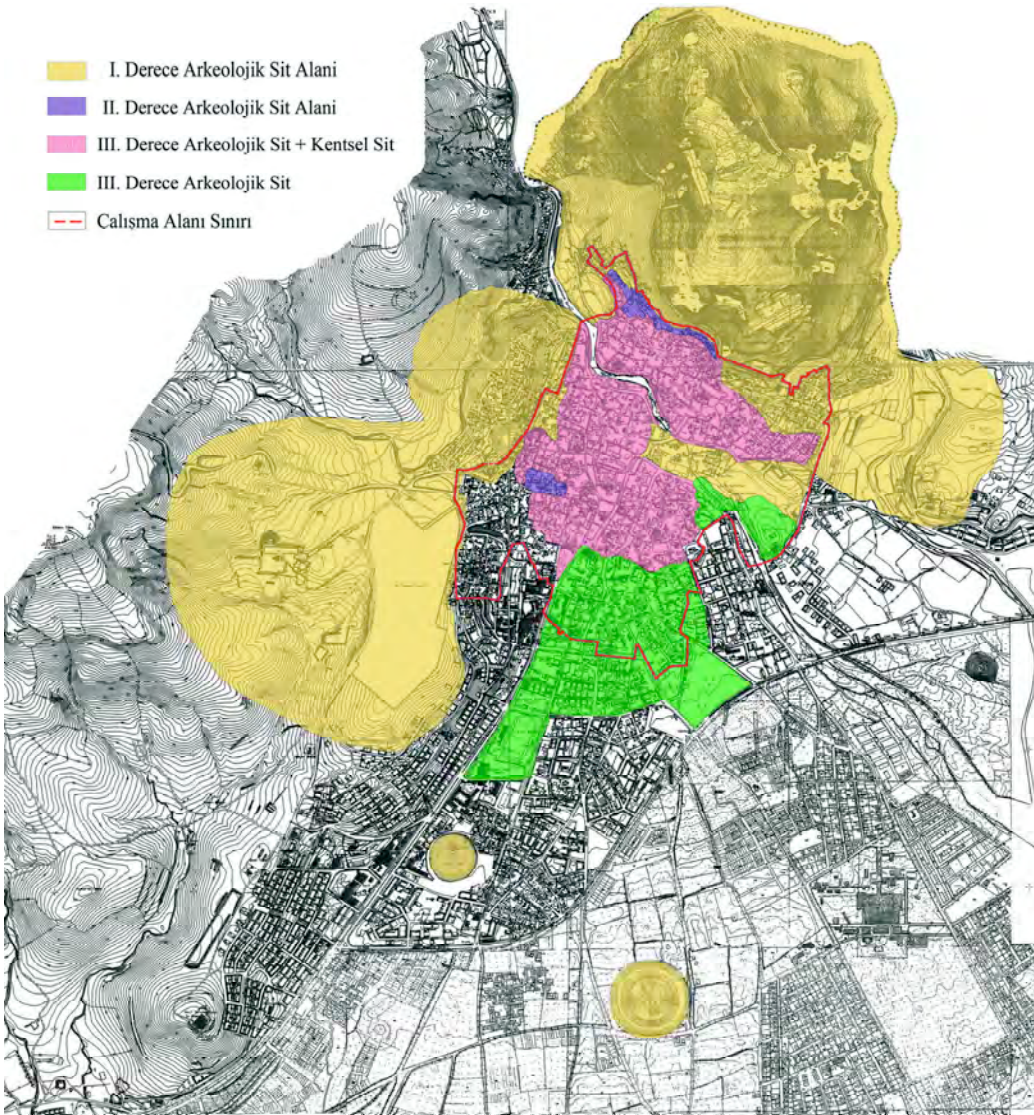
1989 yılında kentsel ve arkeolojik sit alanları içindeki bazı kültür varlıklarının tescilden düşürülmesi doğrultusunda sit alanları sınırlarında yeniden değişiklik yapılmıştır⁵. 1989 yılında T.K.T.V.Y.K’nun 26.10 1984 tarihli kararına dayanılarak sit alanları yeniden ir-delenmiş ve Bergama’nın Revizyon İmar Planı bu doğrultuda yapılmıştır⁶. Bu plan ile Bergama’nın tarihi kent dokusuna uygun olmayan yeni yollar önerilmiş ve geleneksel parsel ve düzeniyle çelişen büyük parseller ve çok katlı yapılaşmalar önerilmiştir. Bu plan kararları doğrultusunda merkezde bir cadde daha açılmış, eski geleneksel evler yıkılarak çok katlı yeni yapılaşmalar başlamıştır. Bunlar, özellikle İzmir’den kente girişte Akropol alanına doğru bakışta engelleyici olmuşlardır⁷.

1989’daki kentin çok katmanlı yapısına zarar veren imar planından sonra 1991 yılında “Bergama Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planı” ihale edilmiş fakat İzmir K.T.V.K. Kurulu tarafından onaylanmamıştır. Bu süreçte alanın hem kentsel hem de arkeolojik miras yönünden çok katmanlı olması özelliği nedeniyle gerek sit sınırları gerek sesitin özelliği konusunda kurul üyeleri arasında alanın tanımlanması ve nasıl korunacağı ile ilgili ortak bir görüş birliğinin oluşmadığı ve kararların alınmadığı görülmektedir⁸. Ortak karar alınmaması ve plan onama sürecinin uzaması üzerine planlama ekibi alanda detaylı saptama ve belgeleme çalışması gerçekleştirmiş ve alanın 1993 yılında koruma yasasında tanımlanan “kentsel arkeolojik sit” olarak tanımlanabileceğini yetkililere önermiştir⁹.

Bergama gibi çok katmanlı kentler için olması gereken, kentsel arkeolojik sit tanımı yasalarda tanımlanmaya kadar geçen sürede, söz konusu alanın hem kentsel hem arkeolojik miras özelliğinde olması ve alanın niteliğine bağlı tereddütler bulunması nedeniyle ilgili koruma kurulları tarafından karar üretmede tikanlıklar yaşanmıştır. Ülkemizde koruma alanında döneminin ismiyle Eski Eserler Yasası’nda yer alan “sit” tanımından 20 yıl sonra, 1993’te Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu’nun ilke kararı doğrultusunda kentsel arkeolojik sit tanımı ve koruma koşullarının belirlenmesiyle bu olumsuz süreç aşılmıştır.

Bergama kentinin özelliğini oluşturan çok katmanlı alan; 1993 yılında yasallaşan kentsel arkeolojik sit tanımından 8 yıl, alanın kentsel sit olarak ilanından da 18 yıl sonra, 2001 yılında İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu’nca “kentsel arkeolojik sit” olarak ilan edilmiştir¹⁰. Bu karara göre Bergama Kenti sit alanları; kentsel arkeolojik sit, I. derece arkeolojik sit, II. derece arkeolojik sit ve III. derece arkeolojik sit olarak tanımlanmıştır.

Kentsel arkeolojik sit; 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sitlerle birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden alanları ifade eder. Kentsel arkeolojik sitlerde “arkeolojik değerlerin sağlıklı ve kapsamlı envanter çalışmasının yapılmasına, bu çalışma sonucunda hazırlanacak planlar onanmadan, parsel ölçeğinde uygulamaya geçilmemesi” bağlayıcı hükmü ve bu alan için koruma amaçlı imar planı olmaması nedeniyle; koruma ve yeni yapılaşmalar için gerekli uygulamaları yapabilmek amacıyla Kentsel Arkeolojik Sit alanı, İzmir II numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca 22 Ocak 2003 tarihinde Kentsel + III. Derece Arkeolojik Sit olarak tanımlanmıştır¹¹.

Şekil: 4
Bergama sit ve belgeleme
alanı sınırları.

Tanımlanan bu alan için Koruma Amaçlı İmar Planı yürürlüğe girinceye kadar geçerli olacak “geçiş dönemi yapılanma koşulları” ilan edilmiştir ¹².

Bergama kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasının başlangıcından bugüne kadar Sit sınırlarında değişiklikler olmuştur. 2004 yılında İzmir II numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu (İKTVKK) tarafından alınan kararlarla Kentsel Arkeolojik Alan sınırları genişletilmiş, geleneksel kent dokusunun yer aldığı, ama II. derece ve III. derece Arkeolojik Sit olarak tanımlanmış alanlar, kentsel + III. derece arkeolojik sit olarak değiştirilmiştir (Şekil 4).

2006 tarihli kurul kararı ile III. derece arkeolojik sit alanı Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanmıştır. Plan kapsamında alanın bir kısmı kentsel sit alanı ile benzerlik taşıdığı için geçiş bölgesi olarak kabul edilmiştir. Kentsel+ III. derece arkeolojik sit alanına ait Koruma Amaçlı İmar Planı (analiz çalışmaları 2002-2007’de tamamlanmış) 2012 yılında

¹² İzmir ili Bergama ilçesi “geçiş dönemi yapılanma koşulları” İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu toplantı tarihi ve no: 22.01.2003-751, karar tarih ve no: 22.01.2003-11329.

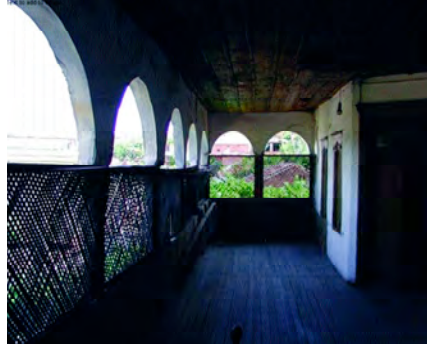
Resim:3

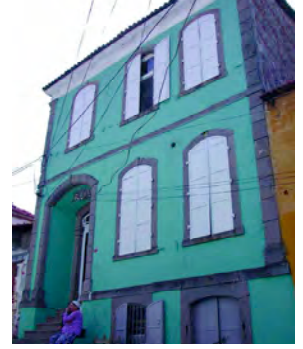
Resim:4

Resim:5

Resim:6

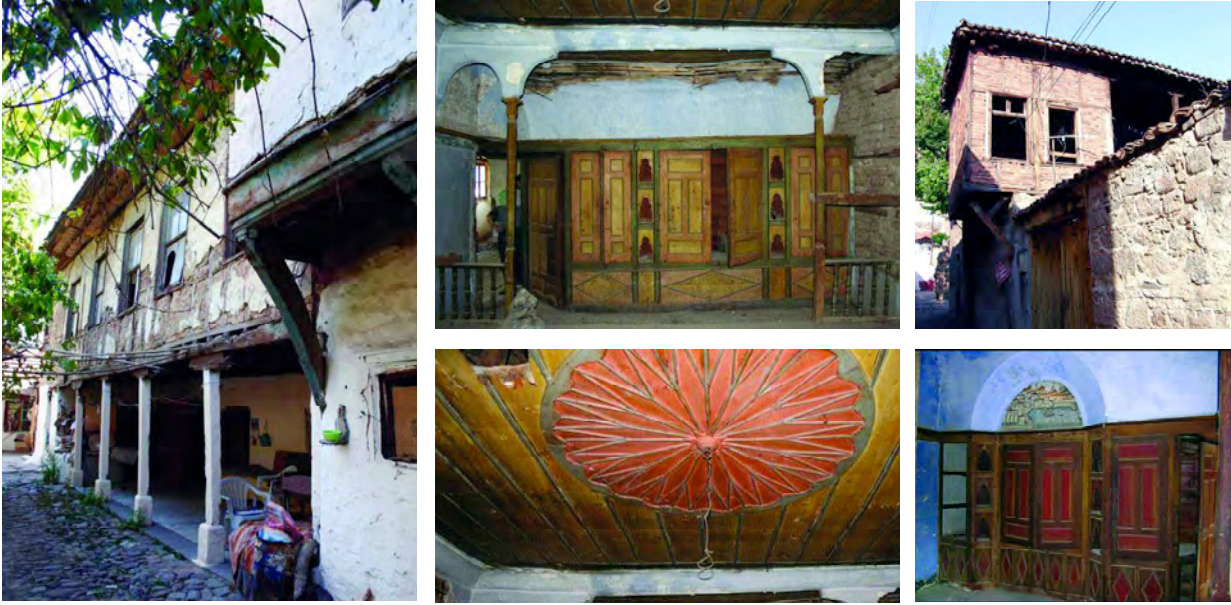
Resim:7

Resim 3-7:
Bergama Evleri.

onaylanmıştır. Dolayısıyla, 2003-2012 arasındaki dokuz yıllık süreçte Bergama’da imar ve koruma uygulamaları “geçiş dönemi yapılaşma koşullarıyla” gerçekleştirilmiştir.

1943 İmar Planı ile başlayan 1968 İmar Planı ile devam eden kentteki arkeolojik alanlara verilen önem doğrultusunda, Helenistik ve Roma Dönemi yapı kalıntıları üzerinde yerleşmiş geleneksel yapılaşmanın dondurulması ve yeni yapılaşmalar için bu alanlar dışında geleneksel dokunun güneyinde yeni iskân alanları açılması yaklaşımı ile geleneksel konutların muhafazasına dolaylı olarak katkı verilmiştir. Bunun dışında kentin önce arkeolojik sit ve ardından kentsel sit, daha sonra kentsel arkeolojik sit ve ardından kentsel + III. derece arkeolojik sit olarak tescillenerek koruma altına alınması sürecinde çok katmanlı geleneksel kent dokusuna koruma amaçlı müdahaleler ancak 2003 yılında “geçiş dönemi yapılaşma koşulları” ilan edilmesi sonrası belirginleşerek yasal çerçeve bağlamında koruma kurulunca alınan kararlar doğrultusunda yapılabilmiş, dolayısıyla geleneksel doku harap ama özgün yapılar topluluğu olarak günümüze ulaşmıştır (Resim 3-4).

Bergama’da korunması gerekli kültür varlıkları olan konutlar, yöresel etkiler sonucu biçimlenen –gerek Türklere gerekse gayrimüslim azınlığa ait (Rum, Ermeni ve Yahudi)– “geleneksel evler” (Resim 5-6), ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren genellikle gayri müslimler tarafından yapılan “Batı etkili evler” (Resim 7), olarak iki farklı tipte değerlendirilebilir.

Bergama evleri konusunda çalışma yapan Neslihan Sönmez de konutları, bu isimlendirmeye ve yapıım sistemi özellikleriyle tanımlamıştır (Sönmez 1998, 39).

Yamaç yerleşimindeki Batı etkili evler mübadele ile Yunanistan'dan gelenlere verilmiş veya çevre köylerden gelip Bergama'ya yerleşenlerce satın alınmıştır. 1923-1924 yıllarını kapsayan Yunanistan ile yapılan karşılıklı göçmen değişimi (mübadele) anlaşması sonucu Bergama'dan giden Hıristiyan Rumlar yerine Yunanistan'dan gelen Müslüman Türkler yerleştirilmiştir.

Fiziksel ve sosyal çevreyi oluşturan asıl kullanıcıların göç etmesi yerine çevreye yabancı farklı kullanıcıların gelmesi bozulmalara neden olmuştur. Kentteki Ermeni ve Yahudi nüfus, Rum nüfusun Kurtuluş Savaşı sonrasında ve mübadele anlaşması sonucu gitmesinden sonraki yıllarda büyük kentlere göçetmiştir. 1946'da İsrail Devleti'nin kurulmasıyla kalan Yahudiler İsrail'e göç etmişlerdir. Günümüzde kentin güneyinde yeni yapılaşma alanlarının oluşturulması nedeniyle sit alanı içindeki geleneksel dokuda; evlerini bırakmak istemeyen, apartman yaşamına uyum sağlayamayan ve eski komşuluk ilişkilerini sürdürmek isteyen yaşlı nüfus kalmıştır. Bu geleneksel dokunun diğer kullanıcıları ise civar köylerden gelip buraya yerleşen düşük gelir grubuna ait kullanıcılarıdır. Kentsel Kültür varlıkları envanter çalışmasıyla; kentte harap fakat özgün olarak günümüze ulaşmış önemli sayıda konut olduğu, pek çok konutun enderlik değeri taşıdığı ortaya konulmuştur (Resim 8-12). Alanda Cumhuriyet Dönemi'ne ait 20. yüzyılın ilk yarısında yapılmış, özgün ve korunması gerekli konut örnekleri de bulunmaktadır.

Yapıda bozulmanın asıl kaynağını belirlemeden yapılan, bozulmanın nedenini değil sonucunu ortadan kaldırmaya yönelik yanlış onarımlar zaman içinde bozulmaları arttırmaktadır. Ayrıca onarımda malzeme seçimine dikkat edilmemesi çeşitli yapısal bozulmalara neden olmaktadır (Binan 1994). Konutlarda gerekli periyodik bakımın yapılmaması; koruma yasaları ve buna bağlı yaptırımlara karşılık bakım, basit onarım boyutunu aşan esaslı onarım (restorasyon)¹³ yapılması gereken yapıların; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Özel İdare ve TOKİ'nin kültür varlığının onarımı için verdiği destek fonlarından halkın yarar-

Resim 8-12:
Bergama Evleri.

¹³ Ayrıntılı bilgi için, 5.11.1999 tarihli 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım Ve Onarımları İlke Kararı", T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, Ankara.

¹⁴ Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, 22.7.1989 gün ve 20229 sayılı Resmî Gazete.

¹⁵ Guidance on Inventory and Documentation of Cultural Heritage (2009), Strasburg.

¹⁶ Principles For the Recording of Monuments, Groups Of Buildings and Sites (1996), ICOMOS II. Genel Kurulu, Sofya.

¹⁷ European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised in 1992), Council of Europe, Valetta.

lanabilmesi için gerekli düzenleme ve yönlendirmenin yetersiz olması sonucu pek çok kültür varlığı tahrip olmuş ve harap haldedir.

Kentin geleneksel dokusu içerisinde yer alan yapı ve çevrenin, günümüz yaşam-konfor şartlarını özgün halleri ile karşılayamaması, mal sahiplerinin evlerini bırakıp yeni yapılaşma alanlarına taşınmasına ve geleneksel dokunun da köhneleşip yok olmasına sebep olmaktadır.

Kentsel Kültür Varlıklarının Belgelenmesi: TÜBA- TÜKSEK Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri

Kültür Mirasının korunması amacıyla korumanın ilk adımı olan belgeleme ve envanterleme için uluslararası kuruluşlarca ilke kararları ve rehberler oluşturulmuştur. Avrupa Konseyi tarafından mirasın belgelenmesi doğrultusunda oluşturulan Avrupa Konseyi Kültür Envanteri sistemi 1963 yılından günümüze yenilenerek gelmiştir. Mimari mirasın korunması ve bu korumanın yaygınlaştırılması konusunda ortak bir politika oluşturmayı hedefleyen bir belge olan; Ekim 1985’te Avrupa Konseyi toplantısında kabul edilen Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi’ni Temmuz 1989’da Türkiye de kabul etmiştir ¹⁴. Bu sözleşmede yer alan “*Korunacak Varlıkların Tesbiti: Madde 2 - Korunacak anıt, bina grupları ile ören yerlerinin kesin olarak tesbit edilebilmesi için her bir taraf bu tarihsel varlıkların envanterlerini oluşturur ve bu tarihsel varlıklara zarar verebilecek tehlikeli durum doğduğunda, en kısa zamanda gerekli dökümanları hazırlamayı taahhüt eder*” hükmü doğrultusunda yükümlülükleri yerine getirmesi gereklidir.

Halen Kültür ve Turizm Bakanlığı’na kullanılan envanter sistemi Avrupa Konseyi Kültür Varlıklarını Koruma Envanteri doğrultusunda oluşturulan anıt fişleriyle belgelemeye dayanmaktadır. Avrupa Konseyi’nce yayımlanan Kültürel Mirasın Belgeleme ve Envanteri için Rehber’de kültür varlıklarının belgelenmesiyle ilgili tanımlamalar ve sorumluluklar ayrıntılı olarak yapılmıştır ¹⁵. Kültürel mirasın belgeleme kriterleri ve tanımları ile ilgili diğer uluslararası belge; ICOMOS tarafından 1996 tarihinde oluşturulan Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Belgelenmesi için İlkeler’dir ¹⁶. Bu ilkelerde anıtların kayıt altına alınması ve belgeleme kavramı; “*Anıtların, yapı gruplarının ve sitlerin somut ve somut olmayan bulgularını içermeli, miras ve onunla ilişkili değerlerin anlaşılmasına katkı verebilen belge işlemin (documentation) bir parçası olmalıdır*” şeklinde tanımlanmıştır.

1992 yılında Türkiye’nin de içinde bulunduğu aday ülkeler ve üye ülkelerin imzaladığı “Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi” ¹⁷ ile de arkeolojik mirasın belgelemesi, değerlendirmesi ve korunmasının nasıl olacağı belirlenmiştir. Çok katmanlı alanlarda Coğrafi Bilgi Sistemi desteğiyle ve ada-parcel tanımlarıyla kentsel ve arkeolojik miras birbiriyle ilişkilendirilmeli ve ortak veri tabanı içinde yer almalıdır.

Korumanın ilk adımı olan “neyi koruyacağız?” sorusunun yanıtı, korunacak olanın tanımlanıp belgelenmesini öncelikli kılar. Envanter yapmak -mevcut olanı belgelemek- sadece fiziksel mirasın bireysel parçalarını anlamak için değil, aynı zamanda çok daha geniş ölçekte tarihi, sosyal ve mimari bağlamları kavrama konusunda gelişim sağlamak

için de temel eylemdir. Dolayısıyla envanter tanım, yorumlama, eğitim, koruma, planlama, rehabilitasyon ve miras yönetimi konularına yönelik amaçlar için gereklidir¹⁸. Ülke-mizde koruma konusunda eksiklikler bu ilk adımla başlamaktadır. Ülkemizin kültürel ve doğal değerlerinin yer aldığı ortak bir veri tabanını içeren envanteri yoktur.

Bugüne kadar birbirinden bağımsız kurum ve kuruluşlar tarafından ve genellikle birbirinden de habersiz olarak, farklı formatlarda yapılmış, dolayısıyla birbiriyle uyumlandırılması yapılamayan pek çok tekil envanter çalışması yapılmış ve yapılmaktadır. Bu çalışmaların yayınlanmamış olanlarından haberdar olmak da ancak rastlantısal olarak gerçekleşebilmektedir.

Korumanın henüz ilk adımında tökezlemek ve korunacak olanın ne özellik ve sayıda olduğunu bilememek “nasıl koruyacağız”ın yanıtını ve çözümünü de yetersiz kılmaktadır. Kültür mirasına ait ortak bir envanteri, belgelemesi olmayan, dolayısıyla sahip olduğu somut ve somut olmayan değerleri belirleyememiş bir ülkenin ülke kimliğini ve belleğini oluşturması, bu değerleri korumaya ve sürdürülebilir kılmaya yönelik kültür politikası geliştirmesi beklenemez. Doğal ve kültürel mirasın birbiriyle ilişkisinin kurulmuş olduğu ortak dile sahip ve sürekli yenilenen envanter sistemiyle oluşturulan saptama ve belgeleme ile bütünlük değerlendirmesi ve koruma olasıdır. Bu doğrultuda ülke bütününde varolan kültürel mirasa ait değerlerin doğru tanımlanması, sınıflandırılması; mirasın değeri ile mevcut ve riske bağlı olası bozulma durumu doğrultusunda korumada önceliklerin ve öncelikli olanların belirlenmesi ile bütünlük koruma ve yönetim gerçekleştirilebilir. Akılcı ve çağdaş korumanın ilk adımı doğru envanter ve belgeleme ile başlar.

Bu bağlamda Türkiye Bilimler Akademisi'nin yol göstericiliğiyle; akademi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin işbirliğiyle evrensel kültür mirasımızın tam olarak belgelenmesini, envanterinin çıkarılmasını, korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlayan bir proje başlatılmıştır. 2001 yılından itibaren yaşama geçirilen bu girişim Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) kapsamındaki ‘Türkiye Kültür Envanteri Projesi’ olup zaman içinde tüm Türkiye’yi kapsayacak şekilde genişletilerek yürütülmesi planlanan kültür envanterinin şimdilik on- onbeş yıllık bir süre içerisinde çeşitli üniversitelerin akademisyen/uzmanlarından oluşan ekiplerce tamamlanabileceği öngörülmüştür. TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri'nin konusuna giren alanlar, arkeoloji, kentsel mimari, kırsal mimari, tarih, sözlü tarih, etnografya, etnobotanik, Jeo-arkeo ve jeolojik miras gibi evrensel kültür mirası için mutlaka korunması gereken alanlar olarak belirlenmiştir. Pilot bölge olarak seçilen Birecik-Suruç ve Buldan'da envanter çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Projesi'nin; pilot bölgeler dışında gerçekleştirilen projelerden biri olarak, 2003 tarihinde, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri çerçevesinde uygulanması uygun bulunmuş; Bergama kentsel kültür varlıklarına ait alan çalışması ve belgeleme 2003-2005 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bergama kentsel kültür varlıkları envanterinin “kültür-kitap” olarak adlandırılan dijital ortamdaki ortak veri tabanına aktarılması 2006 yılında tamamlanmıştır.

¹⁸ *Guidance on Inventory and Documentation of Cultural Heritage (2009), Avrupa Konseyi yayını, Strasbourg, 18.*

¹⁹ *TÜBA-TÜKSEK Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri, 2003-2006 yılları arasında MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı öğretim elemanlarından proje yürütücüsü Demet Binan, proje yürütücü yardımcısı Mevlüde Kaptı ile Binnur Kıraç, Tigin Töre ve lisansüstü öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir.*

Kültür–kitap olarak adlandırılan 1501 adet anıt envanteri, 160 adet yapı adası envanteri ve 390 adet plan krokisi ve 9718 adet görsel veriyi içeren Bergama kentsel kültür varlıklarını içeren dijital veriler 2006 yılında TÜBA-TÜKSEK’e ve 2007 yılında Bergama Belediyesi’ne sunulmuştur. Ayrıca Bergama’da kültür varlığı olarak tescile önerilen parsellerin listesi ve mevcut sit sınırlarında yapılması önerilen değişiklikler Nisan 2009 tarihinde İzmir II Numaralı Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne sunulmuş olup tescil edilen kültür varlığı sayısında artışa ve sit alanları sınırlarındaki revizyonlara katkı verilmeye çalışılmıştır. Türkiye Kültür Mirası’nın belgelemesinin gerçekleştirilmesini ve ortak bir veri tabanına aktarılmasını sağlayacak olan TÜBA-TÜKSEK Projesi, proje koordinatörü TÜBA üyesi Prof. Dr. Ufuk Esin’in vefatı ve TÜBA Başkanı Ayhan Bermek’in görev süresinin bitmesini takiben, 2008 yılından sonra yönetim değişikliği, bütçe ve kadro kısıtlamalarına bağlı olarak ne yazık ki durmuştur. 2003 yılından itibaren Bergama’da başlayan mimari belgeleme ve koruma alanındaki çalışmalarımız ¹⁹, akademik olarak Restorasyon-Tarihi Çevre Değerlendirilmesi lisansüstü eğitimi programı bağlamında lisansüstü öğrencilerimizle çeşitli belgeleme, analiz ve koruma projeleriyle gelişerek devam etmektedir.

Koruma Yasası ve Çağdaş Koruma Ölçütleri Bağlamında Saptama ve Belgeleme (Tespit ve Tescil)

Tespit ve tescil, ülkemizde geçerli olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Yasası’nın 7. maddesinde “*Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespiti, Kültür ve Turizm Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşü alınarak yapılır*” olarak belirtilir. “*Yapılacak tespitlerde, kültür ve tabiat varlıklarının tarih, sanat, bölge ve diğer özellikleri dikkate alınır. Devletin imkanları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir*” diye yer alır. Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili yapılan tespitler Koruma Bölge Kurulu Kararı ile tescil olunur. 13 Mart 2012 tarih ve 28232 sayılı Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik’te değerlendirme ölçütleri; “*Madde 4 – c) Tek yapılar için; taşınmazın sanat, mimari, tarihi, estetik, mahalli, dekoratif, simgesel, belgesel, işlevsel, maddi, hatıra, izle-nim, özgünlük, teklik, nadirlik, homojenlik, onarılabilirlik değerlerinin yanı sıra, yapısal durum, malzeme, yapım teknolojisi, biçim bakımından özellik göstermesi*” olarak belirlenmiştir.

Yasal açıdan kültür varlıklarının belgelenmesinde kullanılan envanter fişlerinde; korunmuşluk durumu ve mimari özelliklerine dair ölçütü belli olmayan tanımlama seçenekleri vardır (Şekil 5). Kültür varlığının envanterinin yapılmasında anıtsal yapıların değerlendirilmesi, tespiti ve tescili konutlara göre daha az hatalı olarak yapılabilmektedir. Sivil mimarlık ürünleri olan konutların kültür varlığı olarak taşıdığı değerlerin saptanmasında (tespitinde) envanter sistemindeki ölçütü belli olmayan tanımlamalar nedeniyle hatalı değerlendirmeler yapılabilmektedir.

TÜBA- TÜKSEK envanter fişleri çoktan seçmeli ve ayrıntılıdır. Fişlerde yer alan kültür varlığının dönemini sorgulayan kısımda bulunan “Cumhuriyet”, “Osmanlı”, “Orta Çağ”

AVRUPA KONSEYİ		KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA ENVANTERİ			ANIT		ENVANTER NO:	
TÜRKİYE		KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ						
İLİZMİR		İLÇESİ BERGAMA		MAHALLE / MEVKİ PAŞAOĞLU ÇIKMAZI		HARİTA NO:		
SOKAK VE KAPI NO:		PAFTA:		ADA:474		PARSEL:25		
ADI:ÖZTÜRE EVİ		YAPTIRAN:		YAPIM TARİHİ: 19.YY SONU 20.YY BAŞI		USLUP:		
		YAPAN: -		KİTABE: YOK		VAKFIYE:YOK		
GENEL TANIM: YARI KARGİR YIĞMA TAŞ VE AHŞAP KARKAS SİSTEMLE İNŞA EDİLMİŞ, DIŞ SOFALI, İKİ KATLI KONUT YAPISI								
KORUNMUŞLUK DURUMU: ORTA		TAŞIYICI YAPI DURUMU: İYİ		CEPHE DURUMU: ORTA		ÖRTÜ DURUMU: ORTA		İÇ YAPI DURUMU: İYİ
						BEZEME DURUMU: -		RUTUBET DURUMU: A2
VAZİYET PLANI :			FOTOĞRAF (cephe):			ZEMİN KAT PLANI :		
								
			FOTOĞRAF (iç mekan):			BİRİNCİ KAT PLANI :		
								
GÖZLEMLER: YAPI DIŞ SOFALI DİKDÖRTÖEN PLANAN SAHİP, AHŞAP KARKAS SİSTEMLE İNŞA EDİLMİŞ 2 KATLI KONUT YAPISIDIR. AHŞAP PERVAZLI, AHŞAP DOĞRAMALI KAPI VE PENCERELERİ MEVCUTTUR. DIŞ SOFA KAPATILMIŞ DURUMDADIR. AYRICA YAPIDA ÖZGÜN OCAK VE DOLAPLAR DA YER ALMAKTADIR. YAPIM TEKNİĞİ, MALZEMESİ VE PLAN SEMASI İLE ÖZGÜN NİTELİKLERİNİ KORUMAKTADIR. TESCİL EDİLEREK İVEDİLİKLE KORUNMASI ÖNERİLMEKTEDİR.								
BUGÜNKÜ SAHİBİ: ÖZEL MÜLKİYET				BAKIMINDAN SORUMLU KURULUŞ: -				
YAPILAN ONARIMLAR: YAPININ DIŞ SOFASININ KAPATILDIĞI GÖRÜLMEKTEDİR								
YAPININ AYRINTILI TANIMI:				TEKNİK BİLGİLER :				
TARİHSEL ÖNEM: 19.YY İKİNCİ YARISINA AIT AHŞAP KARKAS, DIŞ SOFALI KONUT YAPISIDIR		PLAN :			ISITMA SİSTEMİ : YOK		SU : VAR	
CEPHE: CEPHE YALIN VE SİYALDIR.		MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ: DIŞ DUVARLAR YARI KARGİR (YIĞMA TAŞ VE AHŞAP KARKAS), İÇ DUVARLAR AHŞAP KARKAS, DÖŞEME AHŞAP KIRIŞLEMEDİR.			KANALİZASYON : VAR		LLK İRİK : VAR	
BEZEME: -		İÇ YAPI ELEMANI: AHŞAP ÇİTALİ TAVAN MEVCUTTUR			ÖZGÜN KULLANIM : KONUT		BUGÜNKÜ KULLANIM : KONUT	
		ANALİTİK BİLGİLER:			HAZIRLAYANLAR: 		TARİH: 12.07.2013	
KAT SAYISI: 2 (İKİ)		MALZEME: AHŞAP VE TUĞLA		YAPIM TEKNİĞİ: YARI KARGİR (YIĞMA TAŞ + AHŞAP KARKAS)		KONTROL EDEN:		TARİH:
DEĞİŞİMLER: YAPININ DIŞ SOFASININ SONRADAN KAPATILDIĞI VE ÇEŞİTLİ BETONARME EKLERİN YAPILDIĞI ANLAŞILMAKTADIR.				UYGULAMA PLANI:				
YAYIN DİZİNİ: " Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri ", Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye Kültür Sektörü, Türkiye Kültür Envanteri Projesi, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007.				EKLER:		KURUL KARARLARI:		
				RAPOR:		NO		
				FOTOĞRAF:		TARİH		
				RÖLÖVE:		TASNIF		
				RESTORASYON PROJESİ:		GRUP		
				HARİTA:		NOT		
				KİTABE:				

Şekil: 5

Avrupa Konseyi Envanter Fişi

Şekil: 6

TÜBA-TÜKSEK Kentsel Kültür

Varlıkları Envanter Fişi 1

Şekil: 7

TÜBA-TÜKSEK Kentsel Kültür

Varlıkları Envanter Fişi 2

Şekil: 5

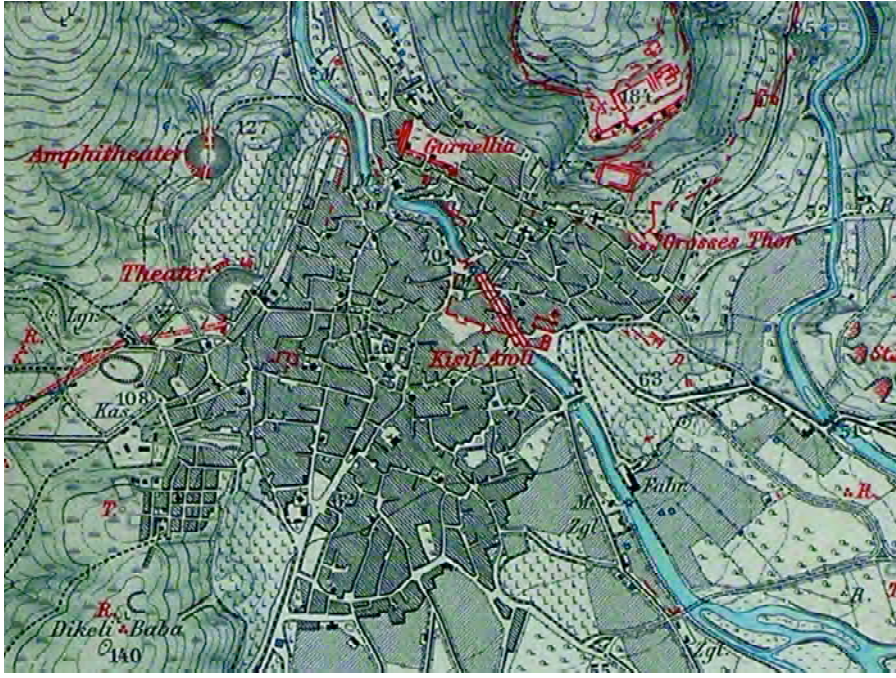
dışında “Antik Dönem” seçenekleri olması çok katmanlı kentlerdeki bütüncül belgelemede kentsel ve arkeolojik varlıklar arasında bağlantı kurulmasına olanak vermektedir. Coğrafi Bilgi Sistemi desteği için envanter fişlerinde yer alan “GPS ile enlem boylam sorgulaması” ile kültür varlığının konumu tanımlanabilmektedir. Kentsel arkeolojik alanda kentsel mirasın envanteri sırasında kültür varlığı yapının altında ve/veya yapının yanında veya üzerinde antik yapı kalıntısı olması ve/veya devşirme malzemenin

TÜRKİYE KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ				ANIT				ENVANTER NO		GPS VERİLERİ		ENLEM																								
								S-B FOTO NO				BOYLAM																								
								SAYDAM NO		HARİTA NO																										
								DİJİ FOTO NO																												
				ANIT TÜRÜ				RÖLÖVE NO		HALİHAZIR NO																										
				YAPI				KENTSEL ÖGE																												
				DOĞA ÖGESİ				VIDEO NO																												
YERLEŞME				İL				İLÇE				BELDE		MAHALLE																						
SOKAK VE KAPI NO								PAFTA NO				ADA		PARSEL																						
ANIT				ADI				GÜNÜMÜZDEKİ İŞLEVİ:																												
ANITIN BULUNDUĞU BÖLGENİN NİTELİĞİ				KONUT ALANI		TİCARET ALANI		ENDÜSTRİ ALANI		MERKEZİ İŞ ALANI		DİNSEL ALAN		KAMU/HİZMET ALANI		BOŞ ALAN DOĞAL ALAN																				
YAPININ ADA İÇİNDEKİ KONUMU				BİTİŞİK				AYRIK				KÖŞE																								
Y A P I T Ü R Ü	BARINMA YAPILARI				SARAY				KONAK / KOŞK				YALI				EV				APARTMAN				MÜŞTEMLAT				MAĞARA							
	DİNSEL YAPILAR				TİCARET YAPILARI				EĞİTİM-KÜLTÜR- DİNLENCE YAPILARI				GÜVENLİK YAPILARI				SU YAPILARI				SAĞLIK YAPILARI				YÖNETİM/ İLETİŞİM YAPILARI				ULAŞIM YAPILARI							
	CAMİ				KERVANSARAY / HAN				DEPO				OKUL				KALE				HAMAM				ŞİFAHANE				HÜKÜMET KONAĞI				İSTASYON			
	KİLİSE				ARASTA				BÜRO / İŞ HANI				OKUL				KALE				HAMAM				ŞİFAHANE				HÜKÜMET KONAĞI				İSTASYON			
	SİNAGOĞ				BEDESTEN				BANKA				SİBYAN MEKTEBİ				SÜR				ÇEŞME				BİMARHANE				BELEDİYE BİNASI				İSKELE			
	İMARET				ÇARŞI				OTEL				MEDRESE				KIŞLA				SEBİL				HASTANE				İTFAYE				LİMAN			
	MANASTIR				FİRİN								KİTAPLIK / KÜTÜPHANE				KARAKOL				SARNIÇ				SAĞLIK OCAĞI				POSTANE							
	TÜRBE				DEĞİRMEN								MÜZE				HAPİSHANE				AYAZMA				DISPANSER											
	TEKKE				DÜKKAN								SPOR TESİSİ								SU KEMERİ															
	TABHANE				FABRİKA								TİYATRO								SU KANALI															
ZAVİYE				ATÖLYE / STÜDYO								SİNEMA								SU TERAZİSİ																
MEZAR				HAL BİNASI								KAHVEHANE																								
KENTSEL ÖGE	RIHTIM		KÖPRÜ		KABALTI		YOL		MEYDAN		MERDİVEN		SAAT KULESİ		HEYKEL		SOKAK LAMBASI		TABELA / LEVHA		TULUMBA		HAVUZ													
	KUYU		MEZARLIK		DUVAR		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ		DİŞEK TÜRÜ													
DOĞA ÖGESİ	ORMAN		KORU		BOSTAN		BAHÇE		PARK		AĞAÇ		KUMSAL		KAYALIK		MAĞARA																			
DÖNEM				ANTİK				ORTAÇAĞ				OSMANLI				CUMHURİYET																				
YAPIM YÜZYILI				M.Ö.				M.S.								BİLİNİYOR				YAPIM YILI																
YAZIT				VAR				YOK				MAL SAHİBİ				DEVLET				VAKIF				ÖZEL				DERNEK								
MAL SAHİBİNİN ADI																																				
BAKIMINDAN SORUMLU KURULUŞ								DEVLET				VAKIF				ÖZEL				DERNEK																
YAPAN								YAPTIRAN																												

Şekil: 6

TAŞIYICI SİSTEM	HİMİŞ	KARKAS	AHŞAP	BETONARME	ÇELİK	YIĞMA	TUĞLA	TAŞ	AHŞAP HATILLI TAŞ	KERPIÇ	AHŞAP	KARMA	KAYA OYMA																										
ÖRTÜ TÜRÜ		DÜZ ÇATI				TEK EĞİMLİ ÇATI			BEŞİK ÇATI		KIRMA ÇATI		EĞRİSEL		KUBBE		TONOZ																						
ÖRTÜ MALZEMESİ TÜRÜ		MARSILYA KİREMİTİ		ALATURKA KİREMİT		KURŞUN		ÇİNKO		TAŞ		TOPRAK		BETON		AHŞAP		OLUKLU LEVHA																					
SAÇAK TÜRÜ		SAÇAKSIZ				DAR SAÇAK				GENİŞ SAÇAK																													
KONUT PLAN TİPİ	İÇ SOFALI				AVLULU				BAHÇELİ																														
					AVLU DUVARI				BAHÇE DUVARI																														
					SIVALI				SIVALI																														
					SIVASIZ				SIVASIZ																														
					TUĞLA				TUĞLA																														
					TAŞ				TAŞ																														
DİŞ SOFALI				AÇIK				TUĞLA				TUĞLA																											
				KAPALI				AHŞAP				AHŞAP																											
								ALMASIK				ALMASIK																											
EYVANLI								AVLU DUVAR BİTİŞİ				BAHÇE DUVAR BİTİŞİ																											
				HARPUŞTA				HARPUŞTA				HARPUŞTA																											
				KİREMİT				KİREMİT				KİREMİT																											
				AHŞAP				AHŞAP				AHŞAP																											
				TAŞ				TAŞ				TAŞ																											
				KERPIÇ				KERPIÇ				KERPIÇ																											
				TUĞLA				TUĞLA				TUĞLA																											
				AHŞAP				AHŞAP				AHŞAP																											
				METAL				METAL				METAL																											
				BAHÇE KORKULUĞU				BAHÇE KORKULUĞU				BAHÇE KORKULUĞU																											
				AHŞAP				AHŞAP				AHŞAP																											
				METAL				METAL				METAL																											
ANA CEPHE																																							
KAPLAMA MALZEMESİ				AHŞAP (BAĞDADI)				TAŞ				TUĞLA				SIVA				METAL				CAM				SERAMİK											
CEPHE ÖZELLİKLERİ	SUNDURMA				PENCERE				KEMERLİ				PENCERE ÖGESİ				GİRİŞ KAPISI				GİRİŞ KAPISI MALZEMESİ				AHŞAP				METAL				CAM						
	ÇIKMA								DÜZ ATKILI				KEPENK				KEMERLİ				YAPI ÖGELERİ				ELİ BOĞRÜNDE														
	TEK KALI				ÜÇGEN				GIYOTIN				AHŞAP				DÜZ ATKILI				KONSOL				AHŞAP				METAL				TAŞ						
	ÇOK KATLI				ÇOKGEN				ÇİFT KANATLI				PARMAKLIK				ÇİFT KANATLI				PARAÇOL																		
	PARALEL				EĞRİSEL				TEK KANATLI				AHŞAP				METAL				PAYANDA																		
	BALKON								ÇOK KANATLI				KAFES				ÇOK KANATLI				YANGIN DUVARI																		
BALKON KORKULUĞU								TEPE				RENKLI CAM				METAL				BACA				ÇÖRTEN				KUŞEVI											
AHŞAP				TAŞ				METAL												KUYU				OCAK															
TUĞLA				BİRİKET				BETON																															
BEZEME				VAR				YOK				DEVŞİRME MALZEME				DEVŞİRME MALZEME				VAR				YOK															
BEZEME																																							
TEKNİK DONATI																																							
ELEKTRİK				SU				KANALİZASYON				İSİTMA KALORİFER				SOBA				GELENEKSEL				TELEFON															
SAĞLAMLIK DURUMU				HARAP				KÖTÜ				ORTA				İYİ				ÖZGÜNLÜK DURUMU				FİZİKSEL ÖZGÜNLÜK				KÖTÜ				ORTA				İYİ			
ONARIM GÖRMÜŞ				EVET				HAYIR												İŞLEVSEL ÖZGÜNLÜK				ÖZGÜN				ÖZGÜN DEĞİL											
TESCİL DURUMU				TESCİL KURUMU				TESCİL NO				TESCİLSİZ				TESCİLSİZ																							
ARAZİDE HAZIRLAYANLAR																TESCİL TARİHİ				TESCİL DERECESİ				TARİH															
KONTROL EDENLER																								TARİH															

Şekil: 7

Şekil: 8

olması (Resim 13-14) durumunun envanter fişinde gösterilmesiyle kentsel ve arkeolojik kültür varlıklarının birlikte belgelenmesi ve sonrasında arkeolojik kültür mirasının envanteri ve belgelemesiyle bağlantı kurulması mümkün olmaktadır (Şekil 6 -7).

Çok katmanlı alanda envanter ve belgeleme yapılacaksa öncelikle;

1. Eski haritalardan ve yazılı belgelerden yola çıkarak belgeleme yapılacak alanın sınırlarının ön saptaması gerekmektedir. Bu belgelere dayalı öngörü doğrultusunda alanda gerçekleştirilen ayrıntılı envanter çalışmasının sonucunda çıkan korunması gerekli kültür varlıklarının sayısı ve dağılımına göre doğru sit sınırları belirlenebilmektedir.
2. Envanter sırasında varlığın korunmuşluk durumu, sağlamlık durumu, özgünlük durumu ve taşıdığı değerlerin saptamasında (tespit) ölçütler oluşturulmalıdır.
3. Envanter sonrası değerlendirmede izlenecek yöntem kültür varlıklarının korunmuşluk durumu, sağlamlık durumu, özgünlük durumu ve taşıdığı değerleri içeren analizlerin gerçekleştirilmesi, ayrıca plan, cephe, yapı elemanları açısından gerekli tipolojilerin yapılması gereklidir.
4. Bu değerlendirmelerden sonra kültür varlıklarının enderlik, teklük ve çevresel (yöresel) değerleri açısından tanımlamaları yapılabilir.

Bu doğrultuda Bergama Kentsel Kültür Varlıklarının Envanteri sırasında ulaşılabilen en eski haritalardan yararlanılarak belgeleme ve envanter çalışmalarına başlanmıştır (Şekil 8). Bergama Kentsel Kültür Varlıklarının Envanteri sırasında varlığın korunmuşluk durumu sağlamlık durumu, özgünlük durumu ve taşıdığı değerlerin saptamasında (tespit) ölçütler belirlenmiş ve kullanılmıştır. Anıt fişlerinde kültür varlıklarının değerlendirilmesinde çoktan seçmeli bir belgeleme kullanılmaktadır. Fişlerde kültür varlığının özgünlük durumu fiziksel ve işlevsel açıdan incelenmektedir. Fiziksel özgünlük ölçütleri “iyi”,

Resim: 13

Resim: 14

Şekil: 8

Bergama Geleneksel Kent
Dokusu (Otto Berlet Haritası,
1904, Alman Arkeoloji Arşivi).

“orta” ve “kötü” olarak tanımlanmıştır. İşlevsel özgünlük ise; “özgün” ve “özgün değil” olarak iki seçenektir. Kültür varlığının özgünlük ve sağlık durumuna ait iyi, orta, kötü tanımlarının karşılıkları belgeleme öncesi belirlenip tüm ekip tarafından kullanılmalıdır. Bergama Kentsel Kültür varlıkları fiziksel özgünlük ölçütleri;

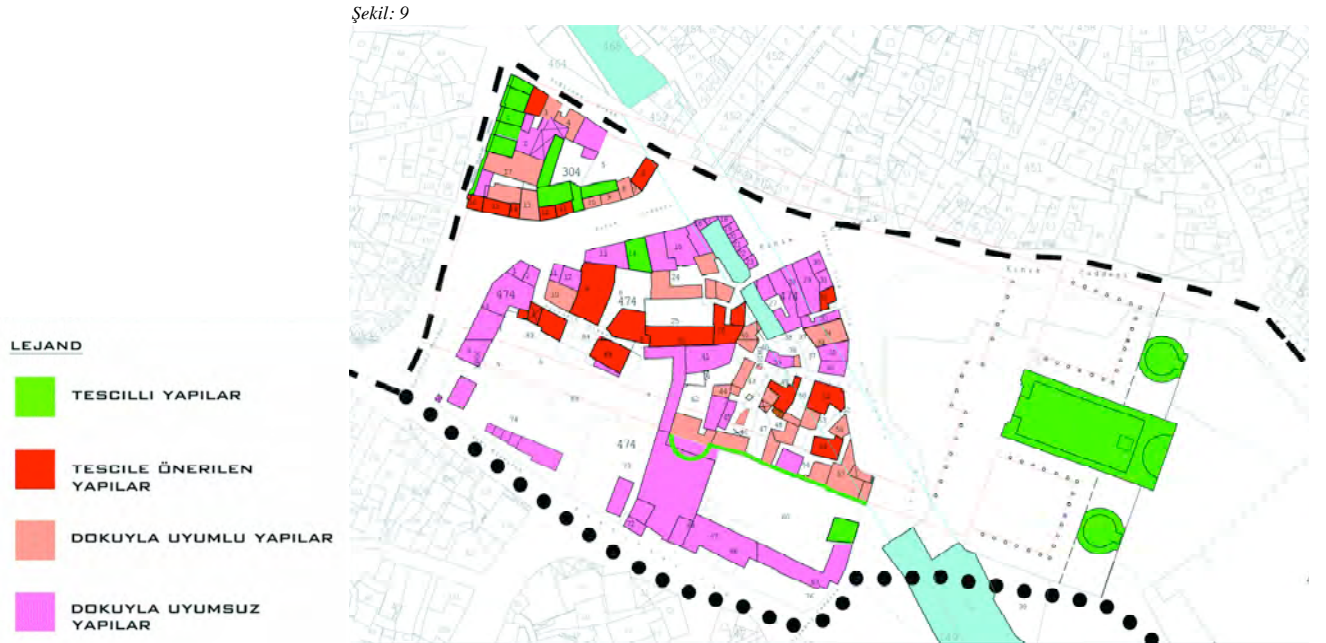
- Yapının üst örtü kaplaması, duvar kaplaması ile yapı elemanlarında, bezemede ve malzemede kısmi yokoluş **iyi**,
- Konum planı ölçeğinde (*yapı parsel ilişkisi, yapı sokak ilişkisinde*) değişme, genel plan düzeninde ve/veya cephe düzeninde (*yüzey etkisi, çatı düzeninde*) kısmi yokoluş ve değişme **orta**,
- Genel plan düzeninde, cephe düzeninde (*kat âdeti, dolu boş oranı, kütle etkisi, yüzey etkisi, çatı düzeninde*) ve yapı elemanlarında, malzemede yokoluş ve değişme **kötü** olarak tanımlanmıştır.

Yine kültür varlığının sağlık durumuna ilişkin “iyi”, “orta” , “kötü” ve “harap” olarak tanımlanan seçeneklerin ölçütleri belgeleme öncesi belirlenmiş ve tüm ekip tarafından kullanılmıştır. Kültür varlıkları sağlık ölçütleri;

- Taşıyıcı sisteme ulaşmayan küçük malzeme bozulmaları ve kayıpları **iyi**,
- Yapı elemanlarının (*pencere, kapı, çıkma, kat silmesi, saçak silmesi, çörten, baca, ocak, dolap vs*) bozulması ve kısmen yok olması, koruyucu sistemdeki (*örtü kaplaması, duvar örgüsü*) bozulmalar **orta**,
- Taşıyıcı sistemin (*düsey taşıyıcı, yatay taşıyıcı, eğrisel örtüler*) taşıyıcılık özelliklerinin azalması ya da yok olması, genel plan düzeninin ve plan elemanlarının (*oda, sofa, merdiven, vs.*) bozulması, cephe düzeninin (*kat adeti, dolu boş oranı, kütle etkisi, yüzey etkisi, çatı düzeninin*) bozulması **kötü**,
- Tanımlanması zor olan ya da tanımlanamaz nitelikte kalıntı ise **harap** olarak tanımlanmıştır.

Bergama Kentsel Kültür Varlıklarının Envanteri sonrasında yapılan değerlendirme çalışmalarında kültür varlıklarının korunmuşluk durumu, sağlık durumu, özgünlük

Şekil: 9
Kızıl Avlu ve 304-474
numaralı yapı adaları
Korunma Durumu
Analizi

Şekil: 12

Çok Katmanlı Kentlerde Koruma Yaklaşımı

Envanter çalışmaları sonunda yapılan analiz ve tipolojilerin değerlendirilmesinde: Kültür varlıklarının taşıdığı değerler (özgünlük, enderlik ve teklük değeri, tarihi değer, bütünsellik ve süreklilik...) ve sağlık durumunu açısından ölçütlere bağlı bir dış gözleme dayalı değerlendirme ile çok katmanlı alanda koruma açısından önceliklilerin belirlenmesi yapılmalıdır.

“Dış gözlem” yöntemi ile envanter sırasında kültür varlığı geleneksel konutların bozulma durumlarının yapısal ve biçimsel çözümlemesi yapılırken bozulmanın nitelik ve nicelik açısından önemine göre korumada öncelik sırası oluşturulabilir. Bozulma durumu çözümlemesi yapılırken bozulmanın durumuna göre az, orta, çok bozulmuş ve harap olarak sıralama yapılmıştır. İncelenen öge ile ilgili %25’lik bozulma “az bozulmuş”, %50’lik bozulma “orta bozulmuş”, %75’lik bozulma “çok bozulmuş”, %100’lük bozulma “harap” olarak tanımlanmıştır (Binan 2010).

Şekil: 12
Bergama Konut Mimarisi
Plan Tipolojisi

Biçimsel bozulma durumu; konum plan ölçeğinde, plan düzeninde, cephe düzeninde ve dekorasyonda bozulmalar olarak değerlendirilmiştir. Alt başlıklar ile de tablo genişletilerek biçimsel bozulma durumları çözümlenmiştir (Şekil 13). Konutlardaki bozulmalar az, orta, çok bozulmuş ve harap olarak sınıflandırılarak bu sınıflandırmaya göre

BİÇİMSEL BOZULMA DURUMU ÇÖZÜMLEME TABLOSU														
KONUTLAR	KONUM PLANI ÖLÇEĞİNDE BOZULMA			PLAN DÜZENİ BOZULMASI		CEPHE DÜZENİNİN BOZULMASI				DEKORASYON BOZULMASI		TOPLAM PUAN	KORUMA ÖNCELİK SIRASI	
	ENVANT. NO	ADA NO PARSEL NO	YAPI PARSEL İLİŞKİSİ	YAPI SOKAK İLİŞKİSİ	GENEL PLAN DÜZENİ	PLAN ELEMANI	KAT ADEDE DEĞİŞİM	DOLU BOŞ ORANI	KÜTLE ETKİSİ	YÜZEY ETKİSİ	ÇATI DÜZENİ			AHŞAP BEZEME
7	243 16	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	2	5	5
12	242 1	0	0	4	4	4	0	0	0	0	0	4	16	1
17	243 6	0	0	1	1	0	0	2	0	0	0	3	7	4
26	242 9	0	0	4	4	3	0	0	0	0	0	4	15	2
28	241 1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6
30	241 2	0	0	4	4	0	0	1	0	0	0	3	12	3
35	240 3	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	1	5	5
AZ BOZULMUŞ: 1 ORTA BOZULMUŞ: 2 ÇOK BOZULMUŞ: 3 HARAP: 4														

Şekil 13

puanlandırılmıştır. Alt başlıkta bulunan “konum planı ölçeğinde bozulma” durumu puanlaması; bozulma var ise, 1; yok ise, 0 puan olarak değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirme sonucu belirlenen öncelik sırası konutların biçimsel bozulmasındaki öncelikli müdahale sırasını göstermektedir.

Bu müdahale de puanlamada da, en yüksek puana göre sıralama yapıldığında hangi konutun öncelikli olarak biçimsel bozulmada bakım ve onarım çalışması gerektirdiği tespit edilerek bu sistematik tablo üzerinden koruma öncelikleri belirlenebilmektedir.

Biçimsel bozulma dışında yapısal bozulma durumu; taşıyıcı sistem, koruyucu sistem, yapı elemanlarındaki yapısal bozulmalar olarak değerlendirilmiş ve alt başlıklar ile de tablo genişletilerek yapısal bozulma durumları çözümlenmiştir (Şekil 14).

Biçimsel Bozulma Tablosu’nda olduğu gibi Yapısal Bozulma Tablosu’nda da konutlardaki bozulmalar az, orta, çok bozulmuş ve harap olarak sınıflandırılarak bu sınıflandırmaya göre puanlandırılmıştır. İncelenen ögenin mevcut bozulma yüzdelere göre %25’lik bozulma “az bozulmuş”, %50’lik bozulma “orta bozulmuş”, %75’lik bozulma “çok bozulmuş”, %100’lük bozulma “harap” olarak belirlenen ölçüt puanı, yapı sisteminin ya da elemanının bozulma içindeki önemine göre bir katsayı ile çarpılarak bozulma boyutu ve buna bağlı korumada öncelik sırası bulunur. Belirlenen bu öncelik sırası konutların yapısal bozulmasındaki müdahale sırasını göstermektedir.

Yapısal bozulma durumu çözümlenmesinde incelenen ögenin mevcut bozulma oranı yüzde oranıyla yapılan tanımlama dışında; ögenin ve bozulmanın özelliğine göre uzunluk ve alan ölçüsü ile de tanımlanabilir (Şekil 15), (Binan, 2004). Belirlenen ölçüt puanı, yapı sisteminin ya da elemanının bozulma içindeki önemine göre bir katsayı ile çarpılarak bozulma boyutu ve buna bağlı korumada öncelik sırası bulunabilir.

Geleneksel kentsel yerleşimlerde ve çok katmanlı kentlerde öncelikle yapılması gereken kültür varlıklarındaki bozulmaların “bozulma durumu çözümlenmesi” doğrultusunda ön tespiti ve bu tespiti “yapıların korunması gerekli değerleri”nin katılmasıyla “koruma önceliklerinin saptanması”nın yapılmasıdır. Böylece bozulmanın kapsamı ve taşıdığı

YAPISAL BOZULMA DURUMU ÇÖZÜMLEME TABLOSU														
KONUTLAR	TAŞIYICI SİSTEM BOZULMALARI		KORUYUCU SİSTEM BOZULMALARI		YAPI ELEMANLARI BOZULMALARI						TOPLAM PUAN	KORUMA ÖNCELİK SIRASI		
	YATAY TAŞIYICI	DİŞEY TAŞIYICI	ORTU KAPAMA	DUVAR KAPAMA	PERDELER	YAPRAK	ÇİMEN	YER ZEMİN	KÇK BİNA	PERDELER			BACA	
7	MEVCUT BOZULMA	1	1	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	5
12	MEVCUT BOZULMA	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	3		
243 16	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	2	2	1,2	1,2	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4	0,8	1,2	10,8	5
17	MEVCUT BOZULMA	3	3	3	4	4	4	3	1	1	4	4		
242 1	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	3	3	1,8	2,4	1,6	1,6	1,2	0,4	0,4	1,6	1,6	18,6	1
17	MEVCUT BOZULMA	2	2	2	2	2	1	3	1	1	2	2		
243 6	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	2	2	1,2	1,2	0,8	0,4	1,2	0,4	0,4	0,8	0,8	11,2	4
26	MEVCUT BOZULMA	3	3	3	4	4	4	2	1	1	4	4		
242 9	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	3	3	1,8	2,4	1,6	1,6	0,8	0,4	0,4	1,6	1,6	18,2	2
28	MEVCUT BOZULMA	2	2	2	2	2	1	4	1	1	1	3		
241 1	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	2	2	1,2	1,2	0,8	0,4	1,6	0,4	0,4	0,4	1,2	11,6	3
30	MEVCUT BOZULMA	2	2	2	2	2	1	2	1	1	3	3		
241 2	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	2	2	1,2	1,2	0,8	0,4	0,8	0,4	0,4	1,2	1,2	11,6	3
35	MEVCUT BOZULMA	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	2		
240 3	MEVCUT BOZULMA x KATSAYI	2	2	1,2	1,2	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4	0,8	0,8	10,4	6
AZ BOZULMUŞ: 1 ORTA BOZULMUŞ: 2 ÇOK BOZULMUŞ: 3 HARAP: 4														

Şekil 14

Şekil 13

Geleneksel Konutlar için Biçimsel Bozulma Durumu Çözümleme Tablosu

Şekil 14:

Geleneksel Konutlar için Yapısal Bozulma Durumu Çözümleme Tablosu

KONUTLAR		YAPISAL BOZULMA DURUMU ÇÖZÜMLEME TABLOSU										ORTALM	ÖNCELİK		
KATALOG NO:	PARSEL NO:	BİRİM KATSAYI	TAŞIYICI SİSTEM BOZULMALARI			KORUYUCU SİSTEM BOZULMALARI		YAPI ELEMANLARI			BOZULMALARI			%	SIRASI
			PUSEYİ	DÜZ ATIKLAR	ÇİMSİZ ORTULUK	ORTU KAPLI	DUVAR ORGUSU	PENC	KAPI	CIKMA	KAT SİLMESİ	SACAK SİLMESİ	MERDİV		
			m ²	m ²	m ²	m ²	m ²	adet	adet	adet	m ²	m ²	adet	adet	adet
1362		MEVCUT/BOZULMA	138/8	28/0	236/28	264/65	336/30	19/2	13/1	1/0	40/11	48/21	3/1	1/0	1/0
		BOZULMA	5.8	0	11.8	24.5	8.9	10.5	7.6	0	27.5	43.7	33.3	0	0
		% x KATSAYI	5.8	0	11.8	14.5	5.3	4.2	3	0	11	17.4	13.3	0	0
1363		MEVCUT/BOZULMA	150/4	37/37	279/0	279/37	216/6	26/0	11/0	1/1	19/0	58/24	3/2	2/1	2/0
		BOZULMA	2.6	100	0	13.2	2.7	0	0	100	0	41.3	66.6	50	0
		% x KATSAYI	2.6	100	0	7.9	1.6	0	0	40	0	15.5	26.6	20	0
1364		MEVCUT/BOZULMA	102/10	6/6	238/15	238/24	232/32	18/3	9/0	1/1	14/5	45/12	2/2	4/1	2/1
		BOZULMA	9.8	100	6.3	10	13.7	16.6	0	100	35.7	26.6	0	25	50
		% x KATSAYI	9.8	100	6.3	6	8.2	6.6	0	40	14.2	10.64	0	10	20
1365		MEVCUT/BOZULMA	72/0	---	150/0	150/0	300/26	15/1	5/0	---	13/0	38/10	1/0	2/0	2/1
		BOZULMA	0	---	0	0	12	6.6	0	---	0	26.3	0	0	50
		% x KATSAYI	0	---	0	0	7.2	2.6	0	---	0	10.5	0	0	20
1366		MEVCUT/BOZULMA	98/0	75/15	195/0	210/15	303/8	10/0	10/3	---	22/0	53/5	1/0	3/1	2/0
		BOZULMA	0	100	0	7.14	2.6	0	30	---	0	9.4	0	33.3	0
		% x KATSAYI	0	100	0	4.2	1.2	0	30	---	0	3.7	0	13.3	0
1367		MEVCUT/BOZULMA	92/0	---	196/0	196/80	245/9	20/0	11/1	---	14/0	42/22	1/0	4/2	2/2
		BOZULMA	0	---	0	40.8	3.6	0	9	---	0	52.3	0	50	100
		% x KATSAYI	0	---	0	24.4	2.1	0	3.6	---	0	20.9	0	20	40

Şekil 15
Geleneksel Konutlar için Yapısal Bozulma Durumu Çözümleme Tablosu
Şekil 16
Geleneksel Konutlar için Koruma Öncelikleri Saptama Tablosu
D. Binan (1994): 239.

Şekil 15

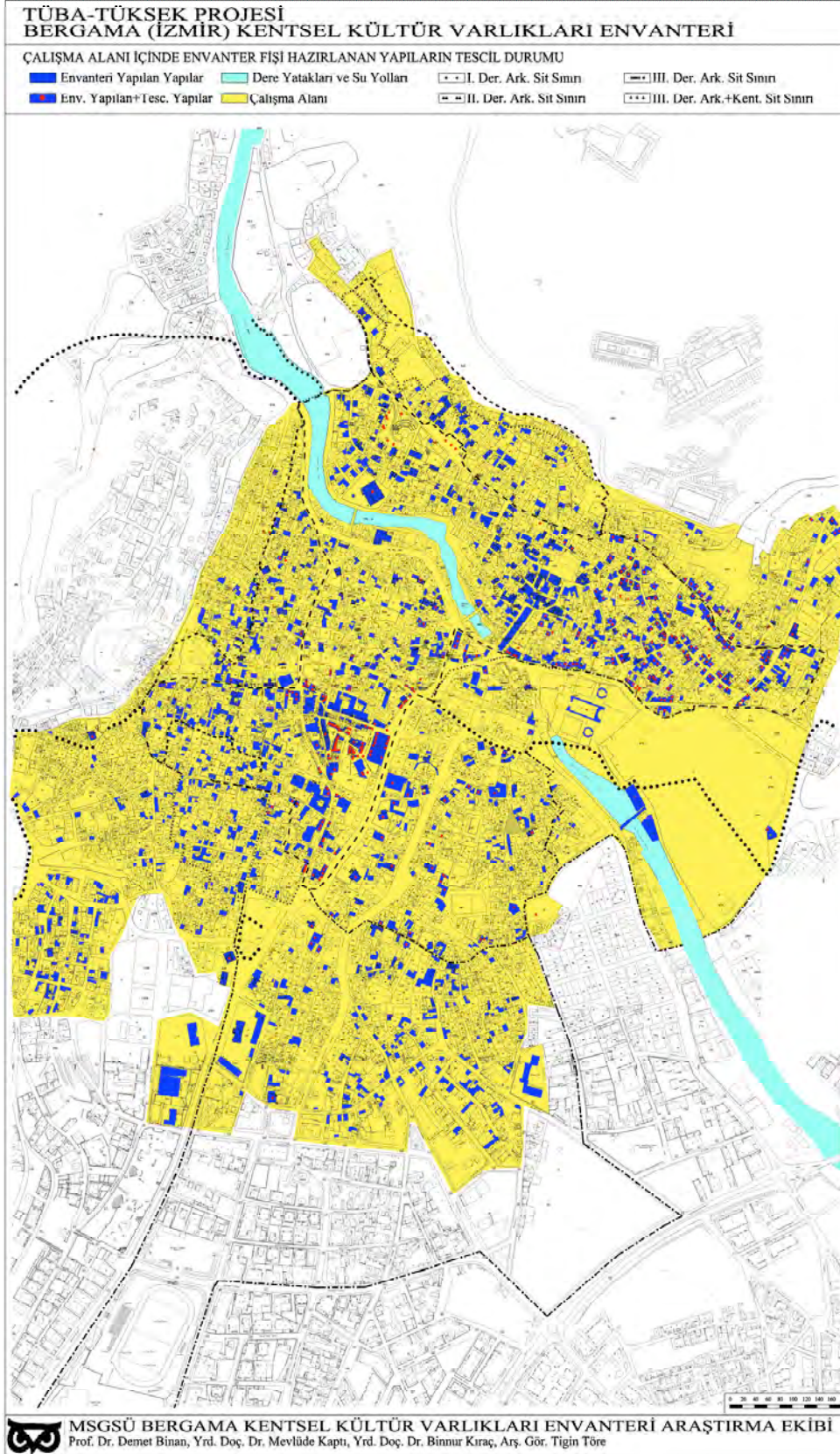
KORUMA ÖNCELİKLERİ SAPTAMA TABLOSU														
KONUTLAR		BOZULMA DURUMU		ESTETİK DEĞERLER		BELGESEL DEĞERLER					EKONOMİK DEĞERLER		TOPLAM PUAN	KORUMA ÖNCELİK SIRASI
ENVANTER NO	PARSEL NO	BOZULMA	YAPISAL	İZLENİM DEĞERİ	SANAT DEĞERİ	ÖZGÜNLÜK DEĞERİ	TARİHİ DEĞER	ESKİLİK DEĞERİ	ENDERİL DEĞERİ	YÖRESEL DEĞERİ	KONUT İÇİTİCİLİK DEĞERİ	KONUT İÇİTİCİLİK DEĞERİ		
7	243/16	2	2	1	1	1	1	1	0	1	1	1	12	⑥
12	242/1	6	6	1	1	1	1	1	0	1	1	1	20	①
17	243/6	3	3	1	1	1	1	1	0	1	1	0	13	⑤
26	242/9	5	5	1	1	2	1	1	0	1	1	0	18	②
28	241/1	1	4	1	1	3	1	1	0	1	1	0	14	④
30	241/2	4	4	1	1	1	1	1	0	1	1	0	15	③
35	240/3	2	1	1	1	2	1	1	0	1	1	0	11	⑦
ÖZGÜNLÜK DEĞERİ				İYİ: 3		ORTA: 2		KÖTÜ: 1						

Şekil 16

olarak en fazla puan içeren (kötü durumda olup ivedi önlem alınması gerekenler) korumada öncelikli olacaktır. Korunması gerekli değer açısından öncelik sırası ve bozulma durumu sıralamasına göre "korunmada öncelikler saptama tablosu" oluşturulacaktır (Şekil 16).

Hangi konuta öncelikle müdahale edileceği ve bunu hangi konutların izleyeceği puantaja bağlı sıralama şeklinde bir değerlendirme ile yapılmaktadır. Değerlendirmede konutların taşıdıkları değerler niceliksel; bozulma durumu ise niteliksel ve niceliksel olarak puanlandırılmaktadır²⁰. Tescilli varlıklar, çevresel değerli varlıklar ve uyumlu yapılar doğrultusunda mevcut sınırlarda alanın özelliği ve niteliğiyle uyumlu olarak korunması ve çöküntü bölgesi olmaması için gerekli düzeltmeler koruma bölge kurulunun görüşüne sunulmalıdır. Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri sonucunda yapılan ayrıntılı belgelemeye bağlı değerlendirme sonucu (Şekil 17) alanın çok katmanlı özelliği bağlamında

değerler bağlamında konutların öncelik sırası belirlenebilecektir. Bu yöntemle göre konutların taşıdığı değerler; nitelik açısından özgünlük değeri dışında (özgünlük değeri, envanter fişinde iyi, orta, kötü olarak 3 farklı değerle belirlenmiştir) aynı değerlendirilerek, nicelik açısından korunması gerekli değerleri en fazla olan korumada öncelikli olacaktır. Bozulma durumu çözümleme tablosunda; bozulma durumu açısından sayısal

- Envanteri Yapılan Yapılar
- Env. Yapılan+Tesc. Yapılar
- Dere Yatakları ve Su Yolları
- Çalışma Alanı
- I. Der. Ark. Sit Sınırı
- II. Der. Ark. Sit Sınırı
- III. Der. Ark. Sit Sınırı
- III. Der. Ark.+Kent. Sit Sınırı

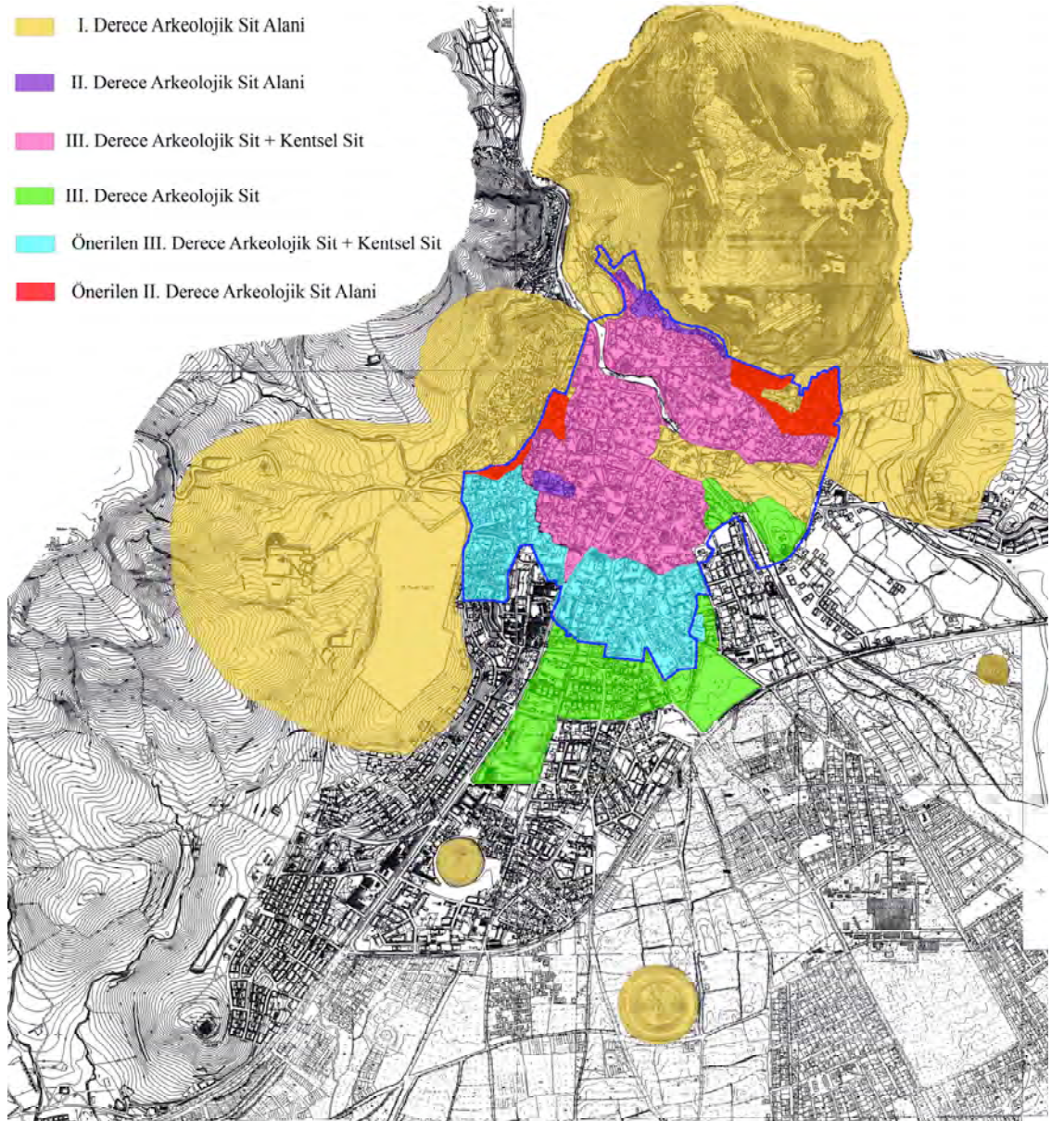
Şekil: 17
Bergama Kentsel Kültür
Varlıkları Envanteri
Haritası

20 Geleneksel konutlar örneğinde kültür varlıklarının korumada öncelikli olanlarının yapısal - biçimsel bozulma durumu ve korunacak değerler bağlamında dışgözlem yöntemiyle belirlenmesi; Binan'ın "Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yiğme Taş Konut Mimarisinin Korunması için Bir Yöntem Araştırması" isimli doktora tezinde ortaya konulmuş bir yöntemdir.

21 Binan (Nisan 2009), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir İl Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne yazılmış sit alanı sınırları ve niteliklerinin revizyonu için değerlendirme ve öneri rapor, MSGSU Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi.

kültürel katmanların yok olmaması doğrultusunda hem kentsel hem arkeolojik varlıkların korunması için sit alanlarının boyutları ve niteliklerinde değişikliklerin yapılması ve plan kararlarında bu alanların belirtilen özelliklerinin dikkate alınması önerilmiştir (Şekil 18)²². Bergama'da envanter ve belgeleme doğrultusunda kentsel kültür varlıklarının yer aldığı mahalleler Bergama Çayı'nın kuzeyindeki alanda; Ulucami, Talatpaşa, Kurtuluş Mahallesi olup, Bergama Çayı'nın güneyinde yer alan alanda ise Selçuk, Barbaros, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılap, Gazipaşa, Ertuğrul ve Zafer Mahalleleri olarak tanımlanmıştır. Kurtuluş Mahallesi, Talatpaşa ve Atmaca Mahalleleri içinde kalan bazı yapı adaları I. Derece Arkeolojik Sit içinde kalmaktadır. Bu yapı adalarında tescilli kültür varlıkları olan konutlar mevcuttur. Tescilli tekil yapılar dışında, korunması gereken yol ve

Şekil: 18
Bergama Öneri Sit
Binan, D. (Nisan 2009),
MSGSU Restorasyon
Anabilim Dalı Arşivi.

yapı adalarından oluşan 18 kentsel doku özelliği de taşımaktadır. 20. yüzyıl başına tarihlenen haritalarda da bu alanların kentsel yerleşim alanı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel kent dokusunun sürdürülebilir korunması için söz konusu parsel ve yapı adalarında tescilsiz ama geleneksel doku özelliğini sürdüren evlerin de basit onarımlarının yapılabildiği II. Derece Arkeolojik Sit olarak tanımlanması önerilmiştir. Bu yönde sit alanı sınırlarında yapılan değişiklik, tarihsel süreç içinde oluşmuş olan ve kentsel kimliği oluşturan geleneksel kent dokusunun korunmasını sağlayabilecek ve II. Derece Arkeolojik Sit'in özelliği doğrultusunda ²² tescilsiz yapıların da basit onarımlarına izin verilmesiyle, bu alanların "çöküntü alanına" dönüşmesi önlenmiş olacaktır.

Ayrıca ayrıntılı belgelemeye bağlı değerlendirme sonucu arkeolojik alan üzerinde olup geleneksel kent dokusunun bütünselliğini de gösteren dolayısıyla Kentsel Arkeolojik Sit özelliği taşıyan ²³; Ertuğrul Mahallesi'nde III. Derece Arkeolojik sit alanında bulunan 10 yapı adasının, İnkilap Mahallesi'nde III. Derece Arkeolojik sit alanında bulunan 6 adet yapı adasının ayrıca Gazipaşa Mahallesi'nde sit alanı olarak tanımlanmayan 3 adet yapı adasının, Zafer Mahallesinde sit alanı olarak tanımlanmayan 16 yapı adasının ve Atmaca Mahallesinde sit alanı olarak tanımlanmayan 7 adet yapı adasının "Kentsel Arkeolojik Sit" veya alanda kullanılan tanımlamayla "Kentsel+III. Derece Arkeolojik Sit" alanı içine alınması önerilmiştir. Ayrıntılı envantere bağlı olarak gerçekleştirilen değerlendirme sonuçları ne yazık ki İzmir II Numaralı Koruma Bölge Kurulu tarafından dikkate alınmamış ve sit alanının sınırlarının ve niteliğinin doğru belirlenmemiş olmasına bağlı yanlış kararlar 2012 yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı'nda da devam etmiştir. Kızıl Avlu çevresindeki yanlış tanımlama ve bu doğrultuda yapılmak istenilen çevre düzenleme planı kararı buna örnek olarak verilebilir. Günümüzde Kızıl Avlu olarak adlandırılan yaklaşık 270 m. boyunda ve 100 m. genişlikte olan Antik Çağ'da Roma İmparatorluğu döneminde Mısır tanrılarına adanmış bir tapınak olarak yapılmış olağanüstü büyüklükteki kutsal alanın ön avlu kısmında zaman içinde farklı yapılaşma gerçekleşmiş, geleneksel kent dokusu olarak gelişerek yapı adaları ve sokaklar oluşmuştur. Kızıl Avlu içindeki kentsel yapılaşmanın ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, ulaşılan en eski haritalarda ve fotoğraflarda (19. Yüzyıl) varlığı saptanmıştır. 304 ve 474 numaralı yapı adalarından oluşan geleneksel doku, onları saran sokaklar ve çıkmaz sokaklar görülmekte olup dokunun günümüze kadar geldiği görülmektedir.

Kızıl Avlu ve çevresi korunması gereken somut mimari değerler yanında, tarihsel süreç içinde kentsel hafızada ve halen kent yaşantısında yeralan somut olmayan değerleri barındıran ticaret ve konut ağırlıklı geleneksel dokuya sahiptir. Bu çok katmanlılığa ait izlerin sürdürülebilirliği ve geleceğe aktarımı için; daha önceden tescillenmiş 4 adet geleneksel yapı dışında, korunması gereken 17 adet yapının daha tescil edilmesi ile Kızıl Avlu ve çevresinin hem arkeolojik hem kentsel miras bağlamında korunması ve düzenlemesi mümkün olacaktır.

Bu tescil kararları alan için hem kentsel hem de arkeolojik değerlerin bütüncül koruma ve değerlendirmesinde örnek bir düzenlemeye de olanak sağlayabilecektir. Halen Dünya Mirası Geçici Listesi'nde olan Bergama'nın Dünya Miras Listesi'ne girebilmesinde; çok katmanlı yapısının dengeli ve bütüncül olarak korunmasının sağlanmış olması önemli bir

22 "II. Derece Arkeolojik Sit:

Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Bu alanlarda, yeni yapılaşmaya izin verilmemesine, ancak;
a) Günümüzde kullanılmakta olan tescilsiz yapıların basit onarımlarının yürürlükteki ilke kararı doğrultusunda yapılabileceğine," kararı, 5.11.1999 Tarih 658 Sayılı T.C.Kültür Bakanlığı, Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı.

23 "Kentsel Arkeolojik Sitler: Arkeolojik

sitlerle, 2863 sayılı Yasanın 6. Maddesinde tanımlanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarını içeren ve aynı yasa maddesi gereği korunması gerekli kentsel dokuların birlikte bulunduğunu alanlardır", 5.11.1999 Tarih 658 Sayılı T.C.Kültür Bakanlığı, Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Arkeolojik Sitler, Koruma Ve Kullanma Koşulları İlke Kararı.

24 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne yazılmış Bergama-Kızıl Avlu değerlendirme ve öneri raporu, MSGSU Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi (Binan, Ağustos 2013).

koruma ölçütü olarak da değerlendirilmesine olanak verecektir. Bu konuda İzmir II Numaralı Koruma Bölge Kurulu’na gerekli öneri yapılmıştır²⁴ ve konuyla ilgili gelişmeler izlenmektedir.

Bergama’da envanteri yapılan kültür varlıkları sayısı mevcut tescilli yapı sayısının yaklaşık üç katıdır. İzmir II Numaralı Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne envanteri yapılan kentsel kültür varlıklarından 197 tanesi ki, bunların bir kısmı alanın çok katmanlı özelliği doğrultusunda antik yapı kalıntısını yada parçasını da içermektedir, tescil için önerilmiştir.

Sonuç

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yer alan “... yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir” ifadesi kültür varlıklarının tamamının koruma altına alınmayacağına hükümünü yasal olarak ortaya koymaktadır. Var olan kültür varlıklarının tamamının koruma altına alınmayacağına hükümü; yasanın kendi varlık sebebine aykırı olarak yasallaşmıştır. 2863 sayılı yasada başlangıcından bugüne yapılan değişikliklere rağmen, bu hükmün değişmeden kalması devletin kültür politikasının en değişmez yönünü göstermektedir. Kültür varlıklarının korunması konusunda ilk ve en önemli adım olan tespit (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne yazılmış Bergama-Kızıl Avlu değerlendirme ve öneri raporu, MSGSU Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi) (Binan, Ağustos 2013, 20) ve tescilin, yani, saptama ve belgelemenin eksik yapılması; korunması gerekli dokunun bütüncül anlam ve bağlam içinde korunması ve sürdürülebilirliğini yokeden bir yaklaşımdır.

Dolayısıyla, sözkonusu ifadenin yasadan ivedilikle çıkartılması kültür varlıklarının korunması bağlamında en öncelikli işlemdir. Çok katmanlı kentlerde, katmanlılığın karmaşıklığı doğrultusunda; alandaki barınma yapıları, dinsel yapılar, ticaret yapıları, eğitim yapıları, güvenlik yapıları, su yapıları, sağlık yapıları, yönetim yapıları, ulaşım yapıları yanında; kentsel ve sosyal ortak öğeler olan kuyu, tulumba, çeşme, fırın, pazar yeri, park, meydan, yol, mezarlık gibi kültür varlıkların arkeolojik kalıntılar ve doğa öğeleriyle ilişkisi kurulmuş ayrıntılı envanterlemeyle belgelenmesi gerekir.

Envanter sonuçlarının eş ve derin zamanlı yazılı ve görsel kaynaklar doğrultusunda yapılan değerlendirmelerle desteklenmesiyle alanın tanımlama ve anlamlandırması doğru olarak yapılabilecektir.

Kültür varlıklarına ait değer belirleme ve korunma durumu bilimsel objektif ölçütler doğrultusunda oluşturulan ortak envanter sisteminin; alanın yatayda ve düşeyde sorgulama ve değerlendirmesine olanak veren, kentsel ve arkeolojik kültür varlıkları ile doğal varlıkların birbiriyle ilişkisi kurulmuş hassasiyetle yapılması önemlidir. Bu doğrultuda kentin fiziksel varlığı ve mekânsal özellikleri; kentin kimliği, kentin anlamı ve sürekliliği bağlamında belgelenmiş ve tanımlanmış olacaktır. Korunacak olanı doğru tanımlama; farklı katmanların her birinin önemli olduğu gerçeği doğrultusunda sürdürülebilirlik bağlamında korunmalarında en önemli rehber olacaktır.

Çok katmanlılık ve kültürel peyzaj bağlamında; Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve ilgili diğer bakanlıklarla iletişim ve eşgüdüm içinde çalışan Türkiye’nin somut ve somut olmayan kültürel mirası ile doğal mirasını içeren envanter sistemi ve ortak veritabanının oluşturulması çok önemli bir gerekliliktir.

Bu doğrultuda, ülkemizdeki kültürel ve doğal varlıklara ait enderlik, teklik değerinin ulusal ve uluslararası alanda doğru değerlendirmesinin yapılması da mümkün olabilecektir. Doğru belgeleme, doğru değerlendirmeyi, doğru değerlendirme de doğru tanımlamayı ve koruma yaklaşımını belirleyecektir.

Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri ve belgelemesinden sonra ortak veri tabanını paylaşan arkeolojik kültür varlığı, tarih/epigrafi, sözlü tarih, jeolojik miras envanterlerinin yapılmasıyla çok katmanlı Bergama kentinin somut ve somut olmayan miras bağlamında bütüncül olarak belgeleme, değerlendirme ve tanımlaması tamamlanabilecektir●

KAYNAKÇA

- Bilgin Altunöz, Güiliz. 1996. Urban Archaeology As the Basis for the Studies on the Future of the Town; Case Study: Bergama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bilgin Altunöz, Güiliz. 2002. Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach. Case Study: Bergama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bilgin Altunöz, Güiliz. 2006. Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi , Erişim Yeri: <http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale.aspx?tmid=&mid=13>
- Binan Ulusoy, Demet. 2010. Yöresel Mimari ve Koruma Ders Notu, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
- Binan Ulusoy, Demet, Kaptı Mevlüde, Kırac Binnur, Töre, Tigin. 2007. An Approach To Define And Evaluate The Traditional Houses In Western Anatolia Accordance To The Urban Cultural Heritage Inventory Project Of Bergama, *1st Euro- Mediterranean Regional Conference Traditional Mediterranean Architecture Present and Future*, 12-15 Temmuz 2007, Rehabimed, Barcelona, 71-74.
- Binan Ulusoy, Demet, Binan Can. 2005. An Approach for Defining, Assessment and Documentation of Cultural Heritage on Multi-Layered Cities, Case of Bergama (Pergamon) –Turkey , *ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium*, Xian –Chine, 2005, Cilt. I: 40-50.
- Binan Ulusoy, Demet, Kaptı Mevlüde, Kırac Binnur, Töre, Tigin. 2006. Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2005, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, TÜBA Yayınları (5): 57-101.
- Binan Ulusoy, Demet, Kaptı Mevlüde, Kırac Binnur, Töre, Töre. 2005. Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, TÜBA Yayınları (4): 79-110.
- Binan Ulusoy, Demet, Kaptı Mevlüde, Kırac Binnur, Arnoğlu, Gürhan. 2004. Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, TÜBA Yayınları (3): 31-75.
- Binan Ulusoy, Demet. 2004. Çok Katmanlı Bir Anadolu Kenti: Bergama, *Kültürle Büyüme*, 30-32. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.
- Binan, Demet. 1994. Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması için Bir Yöntem Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını.
- Bulguç, H. 1989. Bergama 1/1000 ölçekli Revizyon İmar Planı ve 1/500 Kitle Düzenleme Planları Sonuç Raporu, MTU Organizasyon A.Ş.
- Emekli, Gözde. 2001. *Bergama'nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karçılı, Hatice. 2009. Bergama Kentsel Kültür Varlığı Envanteri Bağlamında Bergama Evi ve Koruma Yaklaşımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Ana Bilim Dalı.
- Radt, Wolfgang. 2001. *Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sönmez, N., 1998. *Bergama Evlerinin Geleneksel ve Batı Etkili Özellikleri*, İzmir: Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Bergama Belleten 8, BERKSAV Yayını.
- Tuncer, Mehmet. 1995. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Tarihsel Çevreyi Koruma Politikası, Ankara, Bergama ve Şanlıurfa Örnekleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi
- Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Doktora Programı.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. 1984. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.